

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za germanistiku - Katedra za njemački jezik

Odsjek za turkologiju i hungarologiju - Katedra za turkologiju

Interdisciplinarni završni rad - kulturološki smjer:

**Njemačko - turski jezični dodiri u Njemačkoj: jezičnobiografska i jezičnosistemska
analiza**

Mentor: dr. sc. Velimir Piškorec

Komentor: dr. sc. Ekrem Čaušević

Studentica: Petra Nosetić

Zagreb, siječanj 2013.

Sadržaj

Uvod.....	6
1. Turci u Njemačkoj.....	8
1.1. Kontekst dolaska turskih radnika u Njemačku.....	8
1.2. Život turskih radnika u Njemačkoj.....	9
1.3. Problemi turskih radnika u Njemačkoj.....	10
1.3.1. Obrazovni problemi.....	11
1.4. Integracija turskih radnika u njemačko društvo.....	12
1.4.1. Proces dobivanja državljanstva.....	13
1.4.2. Nacionalna, vjerska i dobna struktura turskog stanovništva u Njemačkoj.....	13
2. Identitet i jezik turskih migranata.....	15
2.1. Višejezičnost - povezanost jezika i identiteta.....	15
2.2. Identitet turskih migranata u Njemačkoj.....	16
2.2.1. Prva generacija.....	17
2.2.2. Druga generacija.....	17
2.3. Jezik turskih migranata u Njemačkoj.....	17
3. Jezične biografije.....	20
3.1. Elif.....	21

3.1.1. Diskurzivna makroanaliza.....	21
3.1.2. Rekonstrukcija jezične biografije (narativni identitet).....	24
3.2. Melike.....	25
3.2.1. Diskurzivna analiza.....	25
3.2.2. Rekonstrukcija jezične biografije (narativni identitet).....	27
4. Kratka usporedba njemačkog i turskog jezika.....	29
4.1. Posebnosti u turskom - aglutinacija.....	29
4.2. Ortografija i fonetika.....	31
4.2.1. Ortografija i alfabet.....	31
4.2.2. Vokalna harmonija.....	32
4.2.3. Konsonantske skupine.....	34
4.2.4. Akcent i intonacija.....	34
4.3. Morfologija s elementima sintakse.....	35
4.3.1. Kategorija roda.....	35
4.3.2. Kategorija određenosti.....	36
4.3.3. Kategorija broja.....	36
4.3.4. Zamjenice.....	37
4.3.4.1. Osobne.....	37
4.3.4.2. Posvojne.....	37

4.3.5. Kategorija posvojnosti i genitivne veze.....	37
4.3.6. Pridjevi.....	39
4.3.7. Prijedlozi.....	40
4.3.8. Glagol.....	40
4.3.8.1. Glagolska vremena.....	41
Sadašnjost.....	41
Budućnost.....	42
Prošlost.....	43
Perfekt.....	43
Imperfekt.....	44
Futur perfekta.....	45
Pluskvamperfekt.....	46
4.3.8.2. Modalnost.....	47
4.3.8.3. Glagolski lik.....	48
4.3.8. Rečenica	49
5. Kakav se turski govori u Njemačkoj?.....	51
5.1. Utjecaj dijalekata.....	51
5.2. Pisani korpus kao problem.....	51

6. Jezični dodiri.....	53
6.1. Standardni jezik i varijeteti.....	53
6.2. Prebacivanje kodova.....	54
7. <i>Gastarbeiterdeutsch</i> i <i>pidgin</i>	56
7.1. <i>Pidgin</i>	57
7.2. <i>Foreigner talk</i>	57
7.3. <i>Gastarbeiterdeutsch</i>	57
7.4. <i>Gastarbeiterdeutsch</i> kao <i>pidgin</i>	59
7.5. Zašto <i>Gastarbeiterdeutsch</i> nije <i>pidgin</i>	59
8. Etnolekti.....	60
8.1. Primarni etnolekt.....	60
8.2. Sekundarni etnolekt.....	62
8.3. Tercijarni etnolekt.....	63
8.4. Etnolekt koji to nije (de-etnizacija).....	64
8.5. Pitanje prestiža i pozicioniranje u društvu.....	65
Zaključak.....	68
Popis literature.....	70

Uvod

Na početku studija bila sam uvjerenjena da se identitet pojedinca i društvo kao takvo najbolje mogu proučavati kroz književnost. Pa, iako to nije sasvim netočno, s vremenom sam shvatila da se isto može činiti i kroz jezik te da se i na taj način dolazi do određenih socioloških spoznaja. Čini mi se pomalo nevjerojatnim da se kroz jednostavna pitanja o poznavanju jezika ili o načinu na koji se neki jezik usvajao može stvoriti slika i kontekst u kojem se pojedinac razvijao. S druge strane, kombinacija mojih studijskih grupa - germanistike i turkologije - pomalo je simbolična, povezana, a istovremeno nepovezana. Reakcija ljudi je uvijek „Koja kombinacija!“, iako ni sami vjerojatno nisu sigurni zašto i po čemu bi baš ta kombinacija trebala biti posebna. Pretpostavljam da je se automatski povezuje s velikim brojem turskih migranata u Njemačkoj, iako su zapravo rijetki svjesni do kakvih je zaista utjecaja došlo tijekom vremena. Više se ne radi se samo o utjecajima i promjenama u etničkoj, demografskoj i socijalnoj strukturi društva, već i o promjenama u jeziku. Ono što je nepoznanica, barem neupućenima, jest do kakvih promjena i posljedica zapravo dolazi.

U sklopu jednog seminara naišla sam na članak koji govori o uspostavljanju društvenih veza uz pomoć višejezičnosti. Tada sam zapravo prvi put došla u doticaj s temom nakon koje se rodila ideja za ovaj rad. Međutim, tema sklapanja društvenih veza kroz višejezičnost učinila mi se preuskom za jedan interdisciplinarni rad. Iz tog sam razloga temu odlučila proširiti na tursko–njemačke jezične dodire, što objedinjuje moje studijske grupe. S obzirom da smatram da je temu jezičnih dodira s jezičnobiografskim i jezičnosistematskim elementima nemoguće obraditi bez povijesnog, političkog i socijalnog konteksta, u prvom poglavlju rada bavila sam uzrocima i posljedicama dolaska turskih radnika u Njemačku. Pokušala sam povezati sve aspekte njihovog života u novoj zemlji - od uvjeta života, problema s kojima su se suočavali do pitanja njihove integracije u njemačko društvo. Pritom mi je bilo važno istaknuti razlike između prve, druge i treće generacije Turaka u Njemačkoj. Razlike, naime, postoje i relativno su dobro uočljive. Postoje u svim aspektima života - od formiranja i prihvaćanja vlastitog identiteta pa sve do utjecaja jezika na integraciju i poznavanje njemačkog jezika.

U sklopu toga slijedi i jezičnobiografska analiza, odnosno rekonstrukcija jezičnih biografija dviju mladih žena, njemačkih Turkinja, čiji narativni identitet prikazuje njihova razmišljanja o poznavanju različitih jezika, važnosti obrazovanja, „tipičnom“ njemačkom, odnosno turskom ponašanju i osobinama te onime što smatraju identitetom. S obzirom da se u zadnjih dvadesetak godina sve više lingvista, pogotovo onih iz migrantskih obitelji, bavi utjecajem turskog jezika na njemački, odnosno njihovom interferencijom, jedno sam poglavlje posvetila najvažnijim razlikama između njemačkog i turskog jezika. U pokušaju da provedem osnovnu usporedbu dvaju jezika spomenula sam neke značajke turskog jezika. Te karakteristike, poput aglutinativnog principa i specifične vokalne harmonije, nisu prisutne u njemačkom jeziku, a značajno utječu na način usvajanja i na stupanj poznavanja njemačkog jezika. Napominjem da se radi o osnovnom, sažetom prikazu. Naime, tema usporedbe turskog i njemačkog jezika toliko je opsežna da bi mogla biti tema nekog zasebnog rada. No, taj je dio rada važan zbog toga što sam kasnije pokušala prikazati već spomenuti međusobni utjecaj ovih jezika. Osim što sam se kratko osvrnula na razinu turskog koji se koristi u Njemačkoj, više sam se orijentirala na jezične dodire, *gastarbeiterdeutsch* i *pidgin* te sam ukratko definirala i razlučila ta dva pojma. Na kraju, zadnje sam poglavlje posvetila etnolektima, „verziji“ njemačkog jezika, koja je specifična po uporabi nekih značajki turskog jezika, poput izostavljanja članova, prijedloga i zamjenica. Nadam se da sam pritom uspjela istaknuti njihovu sve veću prisutnost u njemačkom jeziku i potencijalnu važnost u uspostavi međuljudskih odnosa. Tako se zapravo, kao zaključak, vraćam na temu koja mi je bila inspiracija za odabir teme završnog rada.

1. TURCI U NJEMAČKOJ

1.1. Kontekst dolaska turskih radnika u Njemačku¹

Tijekom pedesetih godina 20. stoljeća broj stranih radnika koji su došli u Saveznu Republiku Njemačku (BRD) nije bio velik. Računa se da je do kraja pedesetih godina u zemlju ušlo oko 50 tisuća stranih radnika, pretežito Talijana (Şen 2002: 53). No, kako se zemlja gospodarski vrlo brzo razvijala te je potražnja za radnicima bivala sve veća, počeli su dolaziti radnici iz Grčke i Španjolske.

Nekoliko je razloga zašto je potreba za stranim radnicima bila je velika. Naime, kao posljedica brzog razvoja njemačkog gospodarstva nedostajalo je kvalificiranih radnika. Njemačka je pedesetih i šezdesetih godina bilježila lošu demografsku sliku. Tijekom ratnih godina pao je natalitet tako da je broj stanovnika rođenih za vrijeme Drugog svjetskog rata, a koji su upravo početkom šezdesetih ulazili na tržište rada, bio smanjen. Podizanjem Berlinskog zida i zatvaranjem granice s Njemačkom Demokratskom Republikom (DDR) također je došlo do manjka radnika. Do tada je, naime, u Saveznu Republiku dolazilo između 150 i 300 tisuća radnika iz DDR-a (Keim 1974: 147). Zbog toga su 1961. godine potpisani ugovori o dolasku radnika s Turskom, kasnije Portugalom, Tunisom i Marokom te naposljetku s Jugoslavijom 1968. godine. Sporazum o dolasku turskih radnika između Njemačke i Turske (*Das Abkommen zur Anwerbung türkischer Arbeitskräfte für den deutschen Arbeitsmarkt*) sklopljen je 1961. godine. Iste se godine na natječaje za radna mjesta u Njemačkoj prijavilo 500 tisuća Turaka (ibid.). Njemačka je računala da je boravak stranih radnika samo privremen te da će se oni kasnije vratiti u svoju domovinu (ibid.: 54). Ministarstvo je čak izdalo preporuku u kojoj stoji da se radnici ne bi u zemlji trebali zadržavati dulje od četiri godine te se predlagao rotacijski model prema kojem bi se nakon određenog vremena turski radnici iz Njemačke vratili u Tursku, a u Njemačku bi pak došla nova, „svježa“ radna snaga (Keim 1974: 154).

¹ Pojam Njemačka odnosi se na Saveznu Republiku Njemačku do 1990. godine te na ujedinjenu Njemačku nakon 1990.

1.2. Život turskih radnika u Njemačkoj

Većina turskih radnika bila je zaposlena u proizvodnji i preradi metala i željeza te u građevinskoj industriji. Kako bi bili blizu tvornice ili pogona stanovali su u gusto naseljenim, industrijaliziranim područjima u blizini radnog mjesta. Međutim, zastupljenost migranata nije bila jednaka u svim pokrajinama. Sredinom sedamdesetih godina je svaki sedamnaesti radnik u pokrajinama Nordrhein–Westfalen i Baden–Württemberg bio stranac, dok ih je u manje razvijenim područjima (Nordbayern, Rheinland–Pfalz, Schleswig Holstein) bilo samo četiri posto (ibid.: 156).

Turski su radnici radili najslabije plaćene poslove. To su bila radna mjesta na kojima lokalno stanovništvo nije željelo raditi zbog loših uvjeta i niske plaće. Najčešće se radilo o opasnim radnim mjestima za koje nisu bile potrebne posebne kvalifikacije, a najveće promaknuće koje bi radnik mogao ostvariti bilo je da od nekvalificirane postane kvalificirana radna snaga. Uostalom, takve je radnike uvijek bilo mnogo lakše otpustiti u vrijeme krize. Lakše otpuštanje odgovaralo je industriji automobila i strojeva u kojima su Turci bili zaposleni, a upravo su to industrije koje su ovisne o gospodarskom rastu (ibid.).

Velik je broj radnika još prije dolaska u Njemačku bio oženjen te je bio prisiljen obitelj ostaviti u Turskoj. Prema uputama koje je dalo tijelo za nadziranje boravka stranaca u zemlji, obitelj radnika mogla je doći za njim u zemlju tri godine nakon njega, no pod uvjetom da se radnik i njegova supruga bez teškoća mogu prilagoditi „njemačkim uvjetima života“, što znači da si mogu priuštiti stan koji odgovara njemačkim standardima (ibid.: 159). No, kako je početkom sedamdesetih godina samo 13 posto supruga turskih radnika živjelo s njima u Njemačkoj, većina radnika je stanovala u domovima za radnike. To su bili domovi u kojima je vladala gužva i loši životni uvjeti općenito koji su doveli do stvaranja migrantskih geta („*Ausländer–Ghetto*“) u Frankfurtu, Berlinu, Münchenu, a snažna diskriminacija je utjecala na razvoj kriminala i radikalizma (Keim 1974: 161).

No, kako je već spomenuto, njemačke su vlasti smatrale da je boravak stranih radnika u Njemačkoj samo privremen. Stoga im nije bilo u interesu da radnicima organiziraju bolji smještaj. Za to su tako najčešće bila zadužene tvrtke koje su zapošljavale radnike, a njima

je najvažnija bila mobilnost i raspoloživost radnika. Stoga su se radnički domovi redovito nalazili u blizini industrijskih pogona jer je tako bio osiguran nadzor i brza raspoloživost radnika (Keim 1974: 147, 160).

Dugoročni cilj njemačke vlade bio je smanjiti broj stranih radnika u zemlji, no to se nije dogodilo. Godine 1971. odlučila je dio radnika vratiti u Tursku i u sklopu toga je predstavila program za gospodarski poticaj radnika u njihovim domovinama i borbe protiv nezaposlenosti. Odlučilo se ulagati novac u tvorničke pogone u Turskoj kako bi se u njima zaposlili radnici obučeni u Njemačkoj. Njemačke su tvornice obrazovale radnike do majstorskog ispita i zapošljavale ih u tvornici. Također se računalo da će se za potrebe tvornice i proizvodnje kupovati njemački proizvodi te da će se, poslavši u Tursku već kvalificirane radnike koji su u Njemačkoj naučili posao i stekli iskustvo, uštedjeti na obuci novih radnika u Turskoj (Keim 1974: 170). Međutim, mnogi su Turci pogriješili u procjeni situacije u Turskoj. Mnogi bi ubrzo potrošili ušteđevinu, krivo uložili novac ili naprosto nisu mogli naći isti posao kao u Njemačkoj te su se opet vratili u Njemačku (Keim 1974: 172).

Njemački su gospodarstvenici shvatili da im je isplativije ponovo zaposliti stranog radnika kojeg su već obrazovali, nego uzimati novog, nekvalificiranog radnika. Tako su se, nakon isteka određenog vremena, opet vraćali oni radnici koji su već boravili u Njemačkoj. Isti su radnici shvatili da im ušteđevina zarađena u Njemačkoj nije dovoljna za život kakav su očekivali po povratku te da će u inozemstvu morati provesti dulje vrijeme pa su odlučili povesti i obitelji. Do 1981. godine u Njemačku je došlo oko 200 tisuća članova obitelji, osamdesetih godina je u Njemačkoj živjelo oko 1.5 milijuna Turaka, a danas ih je 2.4 milijuna, od kojih 400 tisuća ima njemačko državljanstvo (Şen 2002: 56).

1.3. Problemi turskih radnika u Njemačkoj

Problemi s kojima su se turski radnici susretali u Njemačkoj bili su mnogobrojni, od zdravstvenih, jezičnih i obrazovnih sve do problema sa zakonom. Keim je još sedamdesetih godina pisala da je posebno kod turskih radnika izražena iznimno jaka čežnja za domom, a uz depresiju, primjećeni su psihosomatski simptomi koji su se manifestirali u ostalim

bolestima, ali i pojačanoj agresivnosti (1974: 163). No, predrasuda je da su turski radnici češće bili bolesni od njemačkih jer turski radnici nisu bili u poziciji da budu na bolovanju niti su bili pravno zaštićeni kao njemački radnici.

Još je jedna raširena predrasuda bila da je stopa kriminala među migrantima viša od stope kriminala među Nijemcima, što također nije točno (ibid.: 165). No, Nijemci su najviše predrasuda imali upravo prema Turcima, mnogo više nego prema ostalim migrantima. S druge strane, od svih migrantskih skupina najviše zadržki prema Nijemcima imali su Turci jer su oni bili ti koji doživljavali najviše kulturno-socijalnih problema u Njemačkoj. Jedan razlog tome je činjenica da su Nijemci najneprijateljskiji stav imali upravo prema Turcima. Drugi razlog je da se Turci u Njemačkoj nisu najbolje snašli jer su u Njemačku došli s većim i optimističnijim očekivanjima koja nisu realizirali te su ostali razočarani odnosom prema njima (ibid.: 165).

1.3.1. Obrazovni problemi

Prosječna razina obrazovanja turskog radnika koji je došao u Njemačku bila je niža od razine obrazovanja njemačkog radnika na istom radnom mjestu. U Turskoj nije postojao obrazovni sustav koji bi u potpunosti bio kompatibilan s njemačkim obrazovnim programom za neko zanimanje. Osim problema obrazovanja, javljao se i problem učenja jezika. Njemački industrijalci koji su zapošljavali turske radnike nisu imali interes da njihovi radnici dobro nauče jezik. Radnik im je bio potreban za rad koji ne traži posebne kvalifikacije pa tako ni poznavanje jezika. Razina komunikacije na radnim mjestima bila je minimalna, čak i nepoželjna (Keim 1974: 167). S druge strane, ni radnici nisu bili posebno motivirani za učenje jezika i pohađanje tečaja jezika. Razlozi za manjak motivacije bili su različiti. Radnici zbog rada u smjenama često nisu imali vremena pohađati tečaj. Također, zbog niske razine obrazovanja često nisu bili sposobni pratiti metode kojima se jezik podučavao. Zbog radnih ugovora na određeni i kratki period nisu mogli planirati dulji boravak na jednom mjestu. Osim toga često se događalo da se zbog razočaranja i neispunjenih očekivanja njihovo zanimanje za učenje jezika smanjilo, nakon čega bi se povukli u izolaciju. Stručnjaci, ali i sami radnici slažu se da je nedovoljno poznavanje

njemačkog jezika bio glavni uzrok poslovnih i socijalnih problema (Keim 1974: 168), čime jezik postaje glavni faktor u prevladavanju problema poput socijalne izoliranosti, bolesti, kriminala i loših životnih uvjeta.

No, osim nedostataka u jezičnom obrazovanju odraslih, postojao je i niz problema u obrazovanju djece i mladih. Zapravo, sam koncept obrazovanja djece iz migrantskih obitelji, kao ni migrantska politika, uopće nije postojao (Keim 1974:173). Unatoč idejama poput pripremnih razreda, okupljanja razreda prema nacionalnoj pripadnosti, nastave materinskog jezika, vjeronauka i kulture (ibid.: 174), podaci pokazuju da veliki dio djece migranata nije završio srednju školu, a bez zanimanja koje bi bilo isplativo na tržištu mogli su biti zaposleni samo kao pomoćna radna snaga, što nije bio napredak u odnosu na njihove roditelje (ibid.: 175).

1.4. Integracija Turaka u njemačko društvo

Godine 1983. donesen je zakon (*Gesetz zur Förderung der Rückkehrbereitschaft von Ausländern*) kojim se turske radnike i njihove obitelji opet pokušava potaknuti na povratak u domovinu. Iako je zakon nastao kako bi regulirao gospodarski utjecaj njihova boravka u Njemačkoj, jedan od razloga njegova nastanka bio je i nedovoljna integracija turskih radnika u zapadno društvo (Şen 2002: 59). Mnogi radnici koji su se odlučili na konačan povratak u Tursku morali su povesti svoje obitelji, djecu koja su bila upisana u škole, a od države su dobili novac koji su sami uplatili u mirovinske fondove te su se odrekli njemačke mirovine. Onaj dio Turaka koji je ipak odlučio ostati u Njemačkoj, a to je bio velik broj radnika, započeo je normalan život u Njemačkoj, iako ideja o povratku u domovinu nije nestala.

Tijekom devedesetih godina stalno se govorilo o (nedostatnoj) integraciji turskih radnika u njemačko društvo. Glavno je pitanje bilo treba li se radnicima omogućiti lakše dodjeljivanje državljanstva i hoće li to olakšati njihovu integraciju u njemačko društvo s obzirom da se polovica Turaka u Njemačkoj nije namjeravala vratiti u Tursku te su osjećali povezanost s Njemačkom.

1.4.1. Proces dobivanja državljanstva

Godine 1991. promijenjen je njemački Ustav čime je dobivanje njemačkog državljanstva olakšano. Dvostruko državljanstvo moguće je samo u iznimnim slučajevima kada se nije moguće odreći starog državljanstva. No, turske su vlasti omogućile da osobe, koje su se odrekle turskog državljanstva kako bi dobile njemačko, nakon postanka njemačkim državljaninom opet zatraže tursko državljanstvo. Tako je oko 260 tisuća Turaka dobilo dvostruko državljanstvo, no ta je mogućnost ukinuta 1997. godine. Godine 2001. Zakon o državljanstvu koji se temeljio na principu *ius sanguinis*, odnosno da preci moraju biti Nijemci da bi se ostvarilo njemačko državljanstvo, promijenjen je u *ius solis*, odnosno da svako dijete rođeno u Njemačkoj, neovisno o podrijetlu roditelja, ima pravo na državljanstvo ako jedan roditelj boravi najmanje osam godina u Njemačkoj (Şen 2002: 54). Novi zakon omogućavao je migrantima koji su barem osam godina u zemlji, koji imaju boravišnu dozvolu, znaju njemački jezik i ne primaju socijalnu naknadu ili naknadu za nezaposlene da ostvare pravo na državljanstvo. Ustanovilo se da je najveći razlog zašto je dio migranata odustao od procesa dobivanja državljanstva nedovoljno poznavanje njemačkog, odnosno strah da ne vladaju jezikom. Jezična provjera, čini se, najveću prepreku predstavlja prvoj generaciji migranata koji nisu imali priliku sustavno učiti jezik, već su u Njemačku došli vođeni isključivo ekonomskim razlozima. No, činjenica je da većina koja ostvaruje pravo, državljanstvo uzima zbog pravne zaštite i političkih prava. Upravo dobivanjem državljanstva ostvaruje se politička ravnopravnost, što je preduvjet za razvitak građanske svijesti (Şen 2002: 55).

1.4.2. Nacionalna, vjerska i dobna struktura turske manjine u Njemačkoj

Još sedamdesetih godina počinju velike promjene u strukturi turskog stanovništva u Njemačkoj, ali i njemačkog stanovništva. Dok su na početku turski migranti u Njemačkoj bili isključivo muškarci koji su bili fizički radnici, danas je samo četvrtina Turaka u Njemačkoj došla kao radna snaga. Gotovo polovica Turaka došla je kao dio obitelji radnika, a nešto manje od 20 posto ih je rođeno u Njemačkoj. Više od polovice odraslih

Turaka u Njemačkoj živi dulje od dvadeset godina, a gotovo 60 posto ih ima manje od trideset godina (ibid.: 56).

Nijemci su godinama doživljavali Turke kao homogenu skupinu, a činjenica da se unutar turskih migranata može razlikovati više naroda i religija još je mnogima nepoznanica. Osim Turaka i Kurda, u Njemačku su došli i Azeri, krimski Tatari, Kazasi i Ujguri, iako nema točnih podataka o kojem se broju radi. Iako su gotovo svi muslimani, razlikujemo sunite i alevite, koji čine oko jedne trećine migranata.

Njemačko se društvo po dolasku obitelji turskih radnika, ali i kasnije, suočilo s mnogobrojnim socijalnim posljedicama migracije na koje se ranije nije obraćala pozornost. Problem škola, vrtića, ustanova za starije i nemoćne te zdravstveni sustav problemi su koji ni do danas nisu u potpunosti riješeni. Želja za povratkom u Tursku najizraženija je kod migranata prve generacije, a ta se skupina smatra najmanje prilagođenom skupinom, što zbog islamske vjere, a što zbog relativno slabog poznavanja jezika. Jedan od problema aktualnih u posljednje vrijeme je problem starijih ljudi koji trebaju pomoć, pri čemu se postavlja pitanje kvalificiranosti zdravstvenih ustanova i zaposlenika koji bi uzimali u obzir elemente od pravila prehrane do barijere u komunikaciji (ibid.: 61).

Na kraju možemo reći da je na pitanje o uspješnosti integracije turskih migranata u njemačko društvo teško dati određeni odgovor. Naime, pojam integracije nije točno definiran i postoje različita shvaćanja tog pojma. Mnogi postavljaju pitanje jesu li turske udruge, turski nogometni klubovi, turske četvrti i trgovine hranom znak (ne)uspješne integracije. Također se pitaju gdje je granica između povezanosti sa zemljacima i prijetnje zajedničkom životu dvaju naroda. To su pitanja na koja je teško dati odgovor, no svakako je nužno zalaganje obje strana - njemačke i turske.

2. IDENTITET I JEZIK TURSKIH MIGRANATA

2. 1. Višejezičnost- povezanost jezika i identiteta

Identitet je skup karakteristika koje odlikuju različite zajednice po kojima su prepoznatljive. Identitet se temelji na kulturi koju smo baštinili, ali se on stalno iznova stvara i mijenja. Zemlje i narodi imaju svoj jezik, pismo, književnost i običaje, a upravo se jezik smatra glavnim kriterijem nečijeg identiteta. Jezik je najvažnije sredstvo kojim potvrđujemo svoj identitet u svakom segmentu, primjerice u socijalnom okruženju, politici, kulturi i sličnom. Kroz jezik čovjek razvija predodžbu o sebi i postaje svjestan svoje osobnosti. Jezik je jedan od važnih elemenata koji čine identitet svakog pojedinca i služi nam za međusobnu komunikaciju i kao glavno sredstvo kroz koje se predstavljamo okolini. Osim toga jezik je „spremnik konceptualnih resursa“ (Piškorec 2007: 459) iz kojih pojedinac crpi skupljena iskustva. Ponekad je vlastiti identitet teže definirati ako je pojedinac rođen u višejezičnom društvu. Jezik ukazuje na određeni pogled na svijet koji u nekoj zemlji predstavlja društvenu normu. Ponekad su sustav vrijednosti i norme koji migranti poznaju u raskoraku s onima koje susreću u novoj zemlji. Kako bi se integrirali, migranti moraju dokazati da poznaju novu kulturu i da su spremni barem djelomično prilagoditi se novoj. Pritom važnu ulogu ima jezik i on bi migrantima trebao olakšati komunikaciju u novoj sredini. S druge pak strane, čuvanjem materinskog jezika ukazuje se na pokušaj očuvanja identiteta i važan je za emotivno stanje pojedinca. Jezik je također obilježje etničke pripadnosti te znak da netko pripada određenoj skupini što znači da čuvanjem vlastitog jezika u emigraciji osoba štiti vlastiti identitet.

Višejezičnost može ugroziti identitet govornika i njegov odnos prema jeziku, ali također može obogatiti njegova znanja, iskustvo i spoznaje (Keim 2009²). Ideja o višejezičnosti kao prijetnji nije nova, već se razvijala kroz povijest. Pojavljuje se u biblijskoj priči o Babilonskoj kuli prema kojoj su svi ljudi govorili istim jezikom, a višejezičnost je nastupila kao božje prokletstvo. Kasniji strahovi od višejezičnosti vezani su uz ideju da je za očuvanje jedne nacije i nacionalnog integriteta presudan jedan nacionalni jezik što bi

² S obzirom da se radi o internetskom članku stranice nisu obilježene.

višejezičnost mogla ugroziti. Također je bio prisutan strah da će višejezičnost zapravo dovesti do polujezičnosti (semilingvizma), odnosno da se niti jedan jezik neće u potpunosti svladati, zbog čega se karakter i spoznaje pojedinca neće optimalno razvijati (ibid.). Ugroziti ga može ako u potpunosti napusti i odustane od jednog jezika, primjerice turskog, kako bi u potpunosti i isključivo preuzeo drugi, u ovom slučaju njemački, što može dovesti do sukoba identiteta (Weiher 2006: 9). Međutim, isto se događa ako osoba odbija naučiti jezik zemlje u kojoj se nalazi, dakle njemački. Kao posljedicu takvih strahova Keim navodi ograničavanje jezičnog, duhovnog i karakternog razvoja čovjeka.

Ako osoba nema potrebu jedan element u potpunosti zamijeniti drugim te u njemačkom jeziku i kulturi ne vidi prijetnju, tada kroz višejezičnost razvija svoj identitet. Mlađe generacije shvaćaju prednosti višejezičnosti te stvaraju novi identitet u kojem je objedinjena njihova pripadnost njemačkom narodu, ali i svijest da potječu iz druge kulture. Osim toga, višejezičnost vide kao sastavni dio predodžbe osobe kao „građanina svijeta“ (ibid.). Naravno, uvijek postoje slučajevi, najčešće kao posljedica loše integracije, politike i obiteljskog utjecaja, gdje se pojedinci ne doživljavaju kao Nijemci, odnosno odbijaju pomisao na preplitanje različitih identiteta.

2. 2. Identitet turskih migranata u Njemačkoj

Mnogo je turskih migranata koji se trude odbaciti stigmatu koja im je nametnuta te se mnogi pokušavaju asimilirati u njemačko društvo. Asimilacija u brojnim slučajevima ne uspijeva te mnogi i dalje velik broj turskih migranata percipiraju kao strance. Takav stav njemačkog društva jedan je od razloga zašto se 45 posto (Weiher 2006: 12) turskih migranata u Njemačkoj smatra Turcima, a ne njemačkim Turcima (*Deutschtürken*). Zbog toga mnogi svojom domovinom smatraju Tursku te se češće identificiraju s pripadnošću nekom gradu, nego državi, odnosno više se smatraju, primjerice, Berlinčanima nego Nijemcima (ibid.). Iako se mnogi identificiraju kao Turci, Turci u Turskoj na njih često ne gledaju pozitivno. Također treba spomenuti da, iako se dio turskih migranata i dalje smatra Turcima, velik broj ih se u Njemačkoj osjeća prihvaćeno i nisu doživjeli veće probleme ili diskriminaciju.

No, postoje velike razlike između prve generacije, odnosno radnika te druge i treće generacije, odnosno djece i unuka radnika.

2.2.1. Prva generacija

Tipični predstavnik prve generacije, koja danas čini oko četvrtinu Turaka u Njemačkoj, ima tek osnovno obrazovanje i eventualno neki zanat, a njegovo poznavanje njemačkog je relativno loše. Diskriminaciju migranata u društvu ne primjećuje, vjerojatno zato što mu sama integracija ne predstavlja mnogo. Njegova je pažnja usmerena na obitelj i prijatelje koji su ostali u Turskoj, povezaniji je s Turskom nego s Njemačkom te razmišlja o povratku u domovinu. Također nije sklon zatražiti njemačko državljanstvo, čime pokazuje svoju sklonost očuvanju kulture svoje zemlje i svog podrijetla (Şen 2002: 61).

2.2.2. Druga generacija³

Tipični predstavnik druge generacije ima bolje obrazovanje, bolje zanimanje i radno mjesto te mnogo bolje govori njemački jezik, što ga stavlja u bolju društvenu poziciju. No, pripadnici druge generacije svoje startne pozicije uspoređuju s njemačkim vršnjacima pa mnogo brže i lakše uočavaju diskriminaciju. Jednako su privrženi i Njemačkoj i Turskoj, ali rijetki napuštaju Njemačku. Druga generacija prihvaća vrijednosti njemačkog društva, međutim, i kultura zemlje odakle potječu igra važnu ulogu. Iako se sa sigurnošću može reći da se druga generacija mnogo bolje uklopila u društvo, proces integracije unutar nje se odvija na više razina. Postoje pripadnici generacije koji su već opisani te oni koji se ne uklapaju u društvo te se stoga povlače (iako u manjem broju) te svoju socijalnu poziciju grade isključivo unutar turske zajednice.

2. 3. Jezik turskih migranata u Njemačkoj

Iako će o jeziku turskih migranata u Njemačkoj više riječi biti u sljedećim poglavljima, u kontekstu identiteta treba spomenuti nekoliko stvari. Turski migranti i jezik su djelomično odgovorni (uz ostale jezike migrantskih skupina u Njemačkoj) za razvoj višejezičnosti i

³ Karakteristike svojstvene drugoj generaciji najčešće se odnose i na treću i na četvrtu generaciju

multikulturalnosti u Njemačkoj. Također su se razvili posebni oblici poput njemačkog jezika stranih radnika (*Gastarbeiterdeutsch*) i *Kanak-Spraka*. Pojam Kanake je omalovažavajući pojam koji su Nijemci koristili za strane radnike, prvenstveno Turke i Arape, i mogao bi se shvatiti kao ekvivalent engleskog pojma *nigger*. Prva generacija je, došavši u Njemačku, dobro govorila turski, a loše njemački. Druga generacija je paralelno koristila oba jezika, a posljedica toga je kod mnogih polujezičnost, odnosno semilingvizam (Keim 2009). Treća generacija pak odlično govori njemački, ali je znanje turskog jezika slabije. Turski migranti koji dobro govore njemački dio su turskog društva koji se asimilirao. Za razliku od onih koji loše govore njemački i dio su rubnog društva, asimilirani dio Turaka u Njemačkoj negativna iskustva s Nijemcima ne doživljava kao netrepeljivost prema strancima (Weiher 2006: 11).

Jezik je vrlo važan, ako ne i najvažniji element uspješne integracije migranata. Jezična integracija je usko povezana s ostalim aspektima integracija, a što je brža i uspješnija ona jezična, to će brže i uspješnije biti i ostale. (Ne)poznavanje jezika zemlje u koju se dolazi je kriterij (ne)uspješne integracije u društvo te zemlje. Osim poznavanja u ovom slučaju njemačkog jezika važnu ulogu igra i materinski jezik, odnosno višejezičnost. Iako mnogi osporavaju ulogu višejezičnosti (Haug 2008: 5), njezin je utjecaj na svakodnevni život veoma važan. Iz rezultata studije koju je proveo Savezni ured za migrante i izbjeglice 2008. godine (ibid.: 5) može se zaključiti sljedeće:

Studije provedene u nižim razredima osnovne škole pokazuju da djeca turskih migranata imaju određene nedostatke u jeziku. U vrtićkoj dobi primjećeni su problemi u razumijevanju i vokabularu, odnosno da većinu djece kojoj treba dodatna pomoć u svladavanju gradiva čine djeca migranata. Kod djece u višim razredima osnovne škole uočeni su problemi kod čitanja s razumijevanjem, u usporedbi s djecom koja nisu iz migrantskih obitelji. U trenutku kad su sami morali procijeniti svoje znanje njemačkog jezika, većina Turaka je procijenila da njemački govore dobro ili vrlo dobro. Skupina koja se najlošije ocijenila bile su starije Turkinje. Naravno da razina poznavanja jezika ovisi o dobnoj strukturi ispitanika - mlađe generacije pokazuju mnogo bolje znanje od starijih.

Najveći problemi kod svih skupina utvrđeni su u pisanju i čitanju s razumijevanjem, dok je najmanje problema u razumijevanju i usmenom izražavanju.

Razina poznavanja njemačkog jezika u zadnjih se deset godina povećala, iako upravo turski migranti (u usporedbi s ostalim etničkim manjinama) svoje znanje konstantno procjenjuju kao najlošije (ibid.: 6). Najveći problem predstavlja pisanje, pogotovo kod starijih Turkinja. Ako se govori o nepismenosti, najčešće se radi o starijim osobama rođenima u Turskoj koje nisu išle u školu.

Prema rezultatima istraživanja 44 posto Turaka kod kuće govori turski, jedna trećina koristi turski i njemački, a samo mali dio govori isključivo njemački, što je najčešće slučaj u obiteljima gdje je jedan roditelj Nijemac (ibid.: 7). Najmanje jezičnih problema imaju prilikom odlaska u trgovinu te odlaska liječniku, odnosno u svakodnevnim situacijama, u u što se ubraja komunikacija na radnom mjestu te druženje s Nijemcima u slobodno vrijeme, dok im najviše problema zadaju razni administrativni poslovi poput odlaska u ured za prijavu boravka i ureda za zapošljavanje.

Može se zaključiti sljedeće: Turci u Njemačkoj najviše problema imaju s čitanjem i pisanjem standardnog jezika. U komunikaciji s Nijemcima nemaju problem sa sporazumijevanjem, ali pokazuju manje poteškoće u izražavanju. Iako je dvojezičnost proširena, pismeno izražavanje na turskom jeziku nije nužno uspješno. Unatoč tome, nepismenost nije jako visoka.

3. JEZIČNE BIOGRAFIJE

Jezična biografistika (Piškorec 2007: 457) je novija jezikoslovna disciplina čiji počeci sežu u osamdesete i devedesete godine 20. stoljeća, a tek unazad nekoliko godina ima veći utjecaj. Njen razvoj je uočljiv prvenstveno u europskim zemljama, a uzrok za istraživanje jezičnih biografija je proširena višejezičnost i potreba za istraživanjem iste (Franceschini 2002: 19). Jezična biografistika je važna za sociolingvističke i kontaktnolingvističke discipline jer proučava ista pitanja, ali ima analitički pristup. Kroz jezičnobiografsku analizu prikupljaju se podaci o usvajanju i učenju jezika, a ti nam podaci služe kako bismo rekonstruirali jezični identitet neke osobe (Piškorec 2006: 278). Franceschini smatra da se jezična biografija može nazvati i jezičnom autobiografijom jer se osobama daje prostor i sloboda da ispričaju iskustva i događaje koje osobno smatraju važnima za svoje jezično izražavanje (2002: 20). Krumm (2010: 19) smatra da je jezičnobiografski pristup najbolji način za istraživanje kako migranti uče jezik, kako miješaju jezike i slično. Čini se da višejezični ispitanici posebno dobro reagiraju na jezične biografije kao metodu ispitivanja te je, osim višejezičnosti, odlična za istraživanje i jezika mladih (Franceschini 2002: 24). Biografska analiza se može provesti na tri načina. Mogu se vrednovati pisani tekstovi poput romana, dnevnika (Franceschini /2002: 22/ ih naziva *diary studies*), biografija, pisama i slično. Mogu se analizirati pisani rezultati koji su dobiveni u anketi te se mogu provoditi i analizirati jezičnobiografski intervjui. Uz to, jezična se biografija može oblikovati kroz sustavno ispitivanje uloge jezika u životu ispitanika. S druge se strane pak, kao što je slučaj u ovom radu, može prepustiti ispitanicima da sami ispričaju priču, naravno uz usmjeravanje prema temama koje ispitivača zanimaju (Piškorec 2006: 277). U jezičnoj biografistici se spominje pojam narativnog identiteta koji se ne može poistovjetiti s identitetom pojedinca. Narativni identitet je „lokalizirano i situacijski određeno jezično postignuće koje sadrži samo parcijalne aspekte identitarnih zahtjeva i domena“ (Piškorec 2007: 459). U ovom slučaju narativni identitet će biti analiziran kroz autobiografske odgovore koji će biti strukturirani u biografsku priču.

Najbolji način za prikupljenje korpusa svakako bi bili jezični intervjui u Njemačkoj. Međutim, kako nisam bila u prilici otići u Njemačku i tamo provesti dovoljno vremena da

napravim intervjuje, iskoristila sam prednosti moderne tehnologije. Do svojih ispitanica, Elif i Melike, na kraju sam došla posredstvom prijateljice, Turkinje koja živi u Istanbulu i zapravo nema veze s Njemačkom. Na njen nagovor njene poznanice Elif i Melike su pristale na razgovor sa mnom. Sa svakom sam tijekom studenog 2011. razgovarala tri puta – prvi put preko Skypa kada sam im objasnila svoj zadatak i prikupila osnovne podatke poput dobi, spola, nacionalnosti, obrazovanja, zanimanja te bračnog stanja, a ostalo putem dopisivanja te je većina korpusa sakupljena tada. Ideja je bila postaviti djevojkama pitanja u okviru tema korištenja njemačkog i turskog jezika, njihovog odnosa prema jeziku, vlastitog odnosa prema višejezičnosti, ali i vlastitog promišljanja o identitetu. Međutim, zbog činjenice da intervju nisam radila oči u oči, nisam imala mogućnost da ih navodim na odgovore na specificirana pitanja. Zbog toga sam odlučila pustiti da se komunikacija odvija sama od sebe, postavljajući samo potpitanja kad mi se nešto učinilo posebno zanimljivim, a na kraju sam najinteresantnije dijelove razgovora formirala u jezičnu biografiju. Napominjem da se radi o dijelovima maila koji su direktno preneseni u rad tako da su vidljive pogreške koje informantice rade u jeziku.

3.1. Elif (33)

3.1.1. Diskurzivna makroanaliza

Elif je 33-godišnja odgajateljica. Njeni su roditelji u Njemačku, u Köln došli krajem šezdesetih godina iz Turske. Elif je njihovo najmlađe dijete, a njezin stariji brat također je rođen u Njemačkoj. Elif je udana za Nijemca turskog podrijetla, oboje imaju njemačko državljanstvo, kao i njihovo dvoje djece.

Smatra da oba jezika dobro govori, iako priznaje da ponekad miješa oba jezika najčešće u obiteljskom okružju: *Ich kann von mir behaupten, dass ich beide Sprachen gleich gut beherrsche. Sowohl Sprache als auch Schrift. Wenn ich mir besonders viel Mühe gebe, merken viele in der Türkei auch gar nicht das ich aus Deutschland bin.(...)*

Manchmal kommt der Fall beim Reden, dann füge ich einfach mal ein türkisches Wort ein, aber das meist unbewusst. Unter türkischen Freunden mach ich es öfters. Man denkt eben so im Unterbewusstsein, wenn ich mit einer türkischen Freundin rede, die auch Deutsch kann, dass sie beides verstehen wird. Dann rede ich einfach mal los und da kommen mir die türkischen Wörter dazwischen aber es macht uns nichts aus.(...) Ich selbst werde, wenn ich entspannt und in guter Stimmung bin, lauter beim Reden. Das merke ich aber nie, meine Freunde weisen mich dann immer darauf: Nicht so laut, Elif. Ich denke schon, dass da kulturelle Unterschiede eine Rolle spielen.

Smatra da je važno da dobro govori njemački: Wir leben ja in Deutschland, es ist wichtig, dass wir alle Deutsch beherrschen.

No, također joj je važno da i njena djeca dobro svladaju oba jezika: Meine Kinder sprechen beide Sprachen gleichwertig und haben minimale Defizite in beiden Sprachen. Wobei ich mit den Kindern Deutsch spreche, sie untereinander auch und mit meinem Mann spreche ich ungefähr fifty-fifty. Die Kinder untereinander mit den ebenfalls deutsch-türkischen Freunden sprechen mal so mal so.

S obzirom da je odgajateljica i ima određeno obrazovanje, svjesna je važnosti obrazovanja: Ich lege sehr viel Wert darauf, dass meine Kinder einen guten Abschluß bekommen, allerdings ist mein Großer jetzt erst in der zweiten Eingangsstufe und mein Kleiner kommt dieses Jahr erst zur Schule. Aber die Werte, die mir meine Eltern vermittelt haben gebe ich auch an meine beiden weiter, da ich denke mit einer guten schulischen Bildung können sie mehr im Leben erreichen als ohne.

Kaže da u njemačkim školama postoji podjela na njemačke učenike i na strane učenike, što je posebno smeta. Smatra da su za to više odgovorni turski učenici: Ich habe die meiste Zeit meines Lebens unter Leuten mit verschiedensten Nationalitäten verbracht. Die Grüppchenteilung in der Schule, die türkische Mädels und Jungs machten, nervte mich total. Wenn ich zu denen ging, haben sie versucht mich gegen andere zu hetzen und haben die Anderen schlecht gemacht, als ich versuchte einen Mittelweg zu finden und sowohl Kontakt zu meinen Multikultifreunden, als auch zu meinen Landsleuten zu haben wurde ich

von meinen Landsleuten als "deutsche" abgestempelt. Sie wollten mich nicht bei sich haben, und nachdem ich das gemerkt hatte habe ich mich auch gegenüber ihnen abgewendet! Sie waren einfach zu kindisch eingestellt!

Na pitanje da li se smatra Njemicom ili Turkinjom odgovara: Ich bin Deutsche - mit türkischer Herkunft. Ich bin froh, dass ich beide Seiten kenne und teilweise auch lebe. Ich könnte von mir niemals behaupten ich bin hundert Prozent dieses oder jenes. Ich bin fifty-fifty.

Smatra li da je tim dvostrukim identitetom dobila više? Ich habe offeneren Umgang mit Neuem, auch mit anderen Kulturen. Ich bin froh, dass ich Teile der türkischen Kultur kenne und sehr schätze. Auch die deutsche Disziplin ist eine Bereicherung für mein Leben. Im Großen und Ganzen denke ich, dass ich mich zu Multi-Kulti-Angehörigen zählen kann. Aber mich erstaunt es immer wieder, dass türkische Jugendliche, die in Deutschland geboren sind und das Land ihrer Eltern nur aus dem Urlaub kennen, stets die Türkei und die türkische Identität hochhalten (...)

Smatra da život u Njemačkoj ima mnogo prednosti, odnosno da Nijemci imaju mnogo vrlina: Pünktlichkeit, Genauigkeit, Sauberkeit, Bildung, Demokratie, Pressefreiheit, Meinungsfreiheit, Fleiß, Ordnung, Reisefreiheit, Religionsfreiheit, Sparsamkeit,.....mir fallen bestimmt noch ein paar ein.

Da li se kao Turkinja u Njemačkoj često susretala s predrasudama zbog svog podrijetla: Es nervt einen schon, wenn man sein Leben lang mit Vorurteilen kämpfen muss, die eigentlich gar nichts mit einem selber zu tun haben. Vor Jahren hat mich meine Kollegin gefragt, ob mein zukünftiger Mann mir vorbestimmt sei. Das arme Mädel hat gedacht, mein Vater hätte meinen Mann für mich ausgesucht. Ich verstehe deutsche Mitbürger, die solche Fragen stellen, weil sie es so von den ganzen Türken hier sehen, ich wundere mich ja selber permanent über seltsame Bräuche. Aber ich empfinde es wirklich als Vorurteil, wenn ich als Person von einer guten Bekannten so etwas gefragt werde. Das klingt für mich danach, wie wenn jemand einfach nicht glauben will, dass ich mit diesen Klischees nichts am Hut habe.

Na pitanje da li može zamisliti da živi u Turskoj odgovara: *Ich kann es nicht. Sowohl meine Mutter als auch mein Vater sind in der Türkei geborene Türken, aber ich selbst merke bei jeder Reise in die Türkei, dass ich dort nicht für lange Zeit leben könnte. Ich bin einfach zu weit weg vom dortigen Leben und die dortige Lebensart ist mir teilweise sehr fremd. Ich habe drei Monate in Izmir verbracht. Ich liebe diese Stadt, aber ich bin doch zu "deutsch". Auch wenn ich mich immer wohl fühle dort, gibt es einige Sachen, die eben fehlen (das typische deutsche alltägliche Leben). Ich habe dort sehr gute Freunde, aber... ich kann es nicht in Worte fassen. Ich würde es mehr als vier Monate nicht aushalten. Ich liebe meine Wurzeln, aber ich liebe auch meine Heimat.*

3.1.2. Rekonstrukcija jezične biografije (narativni identitet)

Elif je rođena u Kölnu, u Njemačkoj 1978. godine. Njeni su roditelji u Njemačku došli kao strana radna snaga nekoliko godina ranije. Osim Elif u Njemačkoj je rođen i njen stariji brat. Elif je završila školu za odgajateljice te radi u dječjem vrtiću. Udana je, njen suprug je također Nijemac turskog podrijetla te imaju dva sina. Svi članovi njene uže obitelji imaju njemačko državljanstvo (brat, suprug, sinovi). Elif smatra da dobro govori i piše kako njemački, tako i turski. Vjeruje da je teško čuti njen njemački naglasak zbog čega mnogi misle da je odrasla u Turskoj. Ponekad joj se događa da u razgovor ubaci poneku tursku riječ, najčešće u razgovoru s prijateljicama turskog podrijetla. Iako smatra da važno da njezina obitelj dobro govori njemački jer je to ipak službeni jezik zemlje u kojoj žive, također želi da njena djeca turski govore jednako dobro kao i njemački. Ona sama s djecom razgovara na njemačkom, a sa suprugom izmjenjuje njemački i turski. Djeca pak međusobno govore njemački, ponekad kombiniraju njemački i turski ako su u njemačko-turskom društvu. Za Elif je važno i obrazovanje. Svojoj djeci želi pružiti iste mogućnosti kakve su njoj pružili njeni roditelji te je svjesna da će njenoj djeci biti lakše ako budu što obrazovaniji. Dodaje da u njemačkim školama postoji podjela na njemačke i strane, odnosno turske učenike. Ona se družila s pripadnicima svih nacionalnosti, a kad se odbila prikloniti turskom društvu obilježena je kao "Njemica". Elif je ponosna što poznaje obje kulture, svjesna je da djelomično pripada i jednom i drugom identitetu, ali se smatra Njemicom. Elif zna da iz obje kulture crpi pozitivne aspekte- njemačku disciplinu,

pripadnost multikulturalnom društvu i slično. Pritom ne razumije kako netko tko živi u Njemačkoj stalno veliča turski identitet koji tek djelomično poznaje. Smatra da Nijemci imaju mnogo vrлина i da život u Njemačkoj ima mnogo prednosti, kao što su točnost, preciznost, ali i sloboda tiska, vjeroispovjesti i ostale. Smeta je kad se mora boriti protiv predrasuda koje se odnose na manji dio migranata, ali ne i na nju. Razumije da Nijemce iznenađuju neki običaji koje vide kod jednog dijela turskih migranata, koje i sama smatra čudnima, ali ne voli objašnjavati da s takvim predrasadama nema veze, poput one da je njen brak dogovoreni brak. Elif ne može zamisliti da živi u Turskoj. Iako joj se ondje načelno sviđa, način života joj je ipak previše stran i ne bi mogla tamo boraviti dulje vrijeme. Smatra da je njezin mentalitet previše “njemački” da bi tamo ostala za stalno.

3. 2. Melike (30)

3. 2. 1. Diskurzivna makroanaliza

Melike je rođena u Njemačkoj, u Stuttgartu. Njen je otac došao u Njemačku sedamdesetih godina gdje je radio u jednoj tvornici automobila. Otac je u Njemačkoj u početku bio sam, zatim su za njim došli supruga i dva starija sina. Melike je njihovo zadnje dijete, jedino rođeno u Njemačkoj. Melike danas stanuje u Istanbulu, odakle je njen suprug.

Cijeli je život provela okružena Turcima: *Bis jetzt hatte ich nicht eine ernstzunehmende Freundschaft mit Deutschen. Alle Leute, mit denen ich meine Freizeit verbracht habe, waren Türken. Und das obwohl ich kontaktfreudig bin und auf keinen Fall Menschen in Herkunft und Rasse unterscheide. Ich habe die Zugehörigkeit zur türkischen und auch zur deutschen Gesellschaft.*

Melike je školu završila u Njemačkoj, po zanimanju je njegovateljica. U školi je govorila njemački, kod kuće gotovo isključivo turski: *Bei uns zu Hause wurde nur Türkisch gesprochen. Meine Eltern können einigermaßen Deutsch, sie sind aber nicht mächtig in der Sprache. In der Schule war nur Deutsch erlaubt.*

Na pitanje je li istina da turska mladež koristi turski s Nijemcima odgovara sljedeće: *Ich bin selber Türkin und es stimmt - wir reden auch immer Türkisch, auch wenn Deutsche dabei sind! Das hat nichts mit Respekt oder sonst etwas zu tun. Es ist reine Angewohnheit und Türkisch ist wirklich eine schöne Sprache. Man hat viel mehr Wortauswahl und noch viele Sachen, die man nicht beschreiben kann.*

O obiteljskim odlascima u Tursku kaže sljedeće: *Wir gingen nicht so oft in die Türkei, einmal... vielleicht zweimal im Jahr. Ich genoss die Zeit, die ganze Familie versammelte sich, alle waren so laut. Man konnte einfach die Lebensfreude spüren. In Deutschland war es anders, alles geregelt. Ich weiß nicht. Nicht unbegingt schlimmer, aber einfach anders.*

Prilikom jednog posjeta Turskoj, upoznala je svog sadašnjeg supruga, koji je također neko vrijeme proveo u Njemačkoj. Nakon nekog vremena, odlučila je preseliti se u Tursku: *Aufeinmal wusste ich, wo ich hingehöre. Ich packte meine Koffer und ging in die Türkei. (...) Ich ging zurück, wenn man es so sagen kann. Ich habe immer Sehnsüchte gehabt, schon als Kind. Ich habe Sehnsüchte nach Türkei gehabt, nach Istanbul, nach Menschen, nach Gerüche. Und ich war mir aber nicht sicher, ob ich mich hier zu Hause fühlen könnte. Ob ich Deutsche und Türkin gleichzeitig sein könnte. Und als ich in die Gegend gekommen bin, sagte ich... Das ist wirklich mein Ort, hier möchte ich sein.*

Danas, kad stanuje u Istanbulu, Melike priznaje da joj turska gramatika zadaje probleme: *Es ist schon schwer, vor allem die Grammatik. Ich finde es aber schwer, mich selber zu beurteilen, es könnte besser sein, aber auf jeden Fall kann ich mich auch ohne meinen Mann in der Türkei verständlich machen, egal in welcher Situation. Wenn ich Türkisch spreche, muss ich mich so sehr konzentrieren, dass ich es eher noch langsamer als Deutsch spreche. Man outet sich relativ schnell, dass man jemand vom Ausland ist, der im Ausland aufgewachsen ist und jetzt in Istanbul kommt.*

Unatoč tome što joj turski predstavlja veći problem nego je očekivala, voli Istanbul i život koji tamo vodi: *Es ist eine große Stadt, wo man viel Zeit und viel Geduld haben muss, aber man kann jeden Tag was unternehmen, es gibt überall Kultur, es gibt Touristen, es gibt jeden Tag was Neues. Aber man braucht mindestens zwei Jahre für die Eingewöhnung. Ich*

muss aber dazu noch sagen, dass man ohne einen Abschluss und ohne gute Türkischkenntnisse keinerlei Chancen auf dem türkischen Arbeitsmarkt hat, denn Deutsch können auch viele Menschen in der Türkei.

Kaže da joj Njemačka ne nedostaje mnogo, iako priznaje da je preuzela mali dio njemačkog mentaliteta: *In mir steckt noch viel Deutsches. Ich bin pünktlich, wenn ich ein Termin festlege. Temperament ist auch so ein bisschen Deutsch. Besonders was die Pünktlichkeit angeht. In Deutschland, wenn man auf einer Bushaltestelle wartet, da hat man ja ein Schild, wo steht, dass der Bus um elf Uhr vorbei kommt. Und hier in der Türkei hat man die Schilder nicht und der Bus ist immer noch nicht da.*

No, također kaže da joj ne nedostaje njemačka distanciranost i osjećaj da u njoj stalno gledaju strankinju: *Sie (die Deutschen) sollten herzlicher sein, freundlicher sein... Das sind die wichtigsten Faktoren. Die Menschen nicht nach seinem Namen, seiner Herkunft zu beurteilen, sondern wirklich vom Herzen zu beurteilen. Das ist sehr wichtig. Dann hätte ich's mir vielleicht überlegt...*

Na pitanje da li se smatra Njemicom ili Turkinjom oklijeva s odgovorom: *Ich bin jemand dazwischen... Ich bin Türkin und Deutsche... Ich fühle mich respektiert hier in Istanbul, in Deutschland war es nicht so, ich war dort immer die Ausländerin. Die meisten meiner Freunde sind Fremde in beiden Ländern. Aber hier fühlen wir uns zu Hause. Man kann nicht genau sagen: so jetzt bist du 5 Jahre hier, jetzt bist du integriert! Man ist erst voll integriert, wenn einen die Leute nicht mehr so komisch von der Seite angucken. Integriert ist man, wenn die Leute dich wie jeden anderen auch behandeln. In manchen Firmen werden immer noch Bewerbungen aussortiert, wenn sich der Name ein bisschen ausländisch anhört! Das sollte sich meiner Meinung nach dringend ändern!*

3. 2. 2. Rekonstrukcija jezične biografije (narativni identitet)

Melike je rođena 1982. godine u Stuttgartu kamo je njezin otac došao sedamdesetih godina. Otac, koji je radio u tvornici automobila, u početku je u Njemačkoj boravio sam. Nekoliko godina nakon njegovog dolaska za njim je došla supruga s dva starija sina. Melike je

njihovo najmlađe dijete, ujedno i jedino rođeno u Njemačkoj. Danas Melike živi u Istanbulu sa suprugom koji je također neko vrijeme živio u Njemačkoj, ali se prije njihovog susreta vratio u Tursku. Melike priznaje da je oduvijek bila okružena uglavnom Turcima, a manje Nijemcima. Slobodno vrijeme je provodila isključivo s Turcima, iako smatra da je otvorena prema drugim ljudima i da nije opterećena predrasudama. Melike je u Njemačkoj završila školu i po zanimanju je medicinska sestra. U školi je govorila njemački, ali kod kuće isključivo turski. Također priznaje da u tursko- njemačkom miješanom društvu govori turski unatoč što se u njemu nalaze i Nijemci koji je ne razumiju. Kaže da je to stvar navike. Spominje i obiteljske odlaske u Tursku, koji su joj, iako rijetki, bili vrlo dragi zbog turskog mentaliteta koji joj više odgovara. Prilikom jednog posjeta Turskoj upoznala je supruga koji je također živio u Njemačkoj. Ubrzo je i ona otišla u Tursku gdje su se i vjenčali. Smatra da nije došla u Tursku, nego da se vratila jer je ionako cijeli život htjela biti u Turskoj. Unatoč tome priznaje da nije bila sigurna kako će se uklopiti u novu sredinu, ali danas Istanbul smatra svojim domom. Iako je kod kuće i s prijateljima u Njemačkoj govorila turski te smatrala da ga dobro govori, priznaje da ima manjih problema s turskom gramatikom. No, nema problema sa sporazumjevanjem. Usprkos manjim problemima s turskim - kaže da se stranac prepoznaje po jeziku - voli život u Istanbulu jer je to veliki grad u kojem se uvijek nešto događa i u kojem je uvijek gužva, no treba proći neko vrijeme za prilagodbu. Međutim, napominje da za povratak nije dovoljno poznavanje njemačkog jezika; važno je i obrazovanje te poznavanje turskog jezika jer će povratnici samo tako imati priliku na tržištu rada. Njemačka joj ne nedostaje mnogo, ali je svjesna da je poprimila neke „njemačke“ osobine, poput točnosti. No, kod Nijemaca je smeta njihova distanciranost i osjećaj da na nju gledaju kao na strankinju. Smatra da bi Nijemci trebali biti srdačniji i topliji te da ne bi stalno na druge trebali gledati kao na strance. Po pitanju identiteta smatra se Turkinjom i Njemicom, ali se kod kuće osjeća u Turskoj gdje je ne smatraju strankinjom.

4. KRATKA USPOREDBA NJEMAČKOG I TURSKOG JEZIKA

4.1. Posebnosti u turskom jeziku - aglutinacija

Aglutinacija je jedna od tipičnih karakteristika turskog jezika. Morfemi, odnosno najmanje jezične jedinice koje nose značenje, u obliku sufiksa se dodaju leksemu. Tako nastaju nove riječi, a na isti način mogu nastajati nove rečenice.

Za razliku od turskog koji je aglutinativan jezik, njemački je flektirajući, što znači da se deklinira i konjugira. U njemačkom iz imenice nije odmah vidljivo da li se radi o muškom, ženskom ili srednjem rodu. Iz tog se razloga imenice moraju učiti s članom (rodom) te nastavcima za genitiv i množinu. Uz to se u flektivnim jezicima često ne razlikuju formanti pa su oblici za nominativ i akuzativ često isti, a poteškoće uzrokuju i pravila deklinacija i slaganje članova, pridjeva i imenica (ein schönes Mädchen, das schöne Mädchen). Glagolski oblici su također komplicirani jer se izmjenjuju nastavci i prijevoji, poput *ich sehe, ich sah, ich sähe*, čega u aglutinativnim jezicima nema. Za razliku od aglutinativnih jezika, flektivni jezici se mijenjaju unutar riječi.

Pravilo aglutinacije propisuje da se na jedan leksem doda što više sufiksa kako bi se dobio novi oblik riječi. I u njemačkom postoje primjeri aglutinacije. Tako, primjerice, na osnovu *les-* možemo dodati prefiks *un-* i sufiks *-bar*. Kombinacijom tih prefiksa i sufiksa ćemo dobiti pridjeve *unlesbar* (nečitljiv), odnosno *lesbar* (čitljiv). Ovaj primjer pokazuje dvije glavne značajke aglutinativnih jezika - svaki se morfem mora jasno moći odvojiti od osnove i pritom svaki odvojeni sufiks mora imati svoje specifični i nedvojbeno značenje i funkciju. Iako se u njemačkom mogu pronaći primjeri aglutinacije, ne može se uspoređivati s aglutinacijom u turskom jeziku. U njemačkom se jeziku pojavljuje u tvorbi riječi, ali je nema u deklinaciji padeža, pridjeva niti u množinama. Stoga se može reći da njemački nije sasvim lišen aglutinacijskih svojstava, ali je aglutinacija u njemačkom, u usporedbi s turskim jezikom, zanemariva (Schwenk 2009: 6). S druge strane, u njemačkom postoje i prefiksi (*un-*, *mis-*, i dr.) i sufiksi (*-bar*, *-los*, i dr.) koji se dodaju na osnovu, a u turskom jeziku kao aglutinativni element u obzir dolaze samo sufiksi.

Kako je već spomenuto, u njemačkom se jeziku aglutinacija može primijeniti pri tvorbi riječi, ali ne i po pitanju sintakse, kao što je slučaj s turskim jezikom. U deklinaciji i konjugaciji njemačkih riječi se koriste nastavci, no ne zadovoljavaju spomenute uvjete prave aglutinacije. U turskoj su rečenici kategorije vremena, načina, gramatičkog lica i broja izražene morfemima, odnosno glagolskim sufiksima koji su dodani osnovi. Sve ono što je u turskom jeziku izraženo sufiksima, u njemačkom se mora izraziti deklinacijom i konjugacijom, a ne odvojenim sufiksima. U turskom jeziku kod morfološke kategorije nema prefiksa, prijevoja ni promjena unutar glagola. Glagolsko vrijeme, način, pasiv, kauzativ se ne izražavaju složenim opisnim (perifrastičnim) oblicima već se glagolskoj osnovi dodaju sufiksi s određenim funkcijama. Kategoriji broja, posvojnosti i padeža se u aglutinativnim jezicima također dodaju morfemi, odnosno imenski sufiksi. Članovi (ako ih ima) i imenički atributi ne podliježu promjenama. Za razliku od njemačkog i ostalih indoeuropskih jezika koji posvojnost izražavaju posvojnim zamjenicama (poput *moj, tvoj, njegov* u hrvatskom ili *mein, dein, sein* u njemačkom), aglutinativni jezici imaju isključivo posvojne sufikse (kao *-im, -in, -i* u turskome). Međutim, sufiksi se ne mogu dodavati proizvoljno. Slažu se prema određenom linearnom slijedu, odnosno prema morfotaktičkim pravilima (Čaušević 1996: 59). Moraju biti zadovoljena dva pravila: svi se sufiksi dodaju na desnu stranu i svaki novi morfem određuje one prethodne, što je moguće samo ako postoji smisao rečenice, odnosno logični poredak unutar sintakse. Kad bismo na imenicu *ev* proizvoljno dodali nastavke *-den* i *-ler* (*evdenler-* „kuća-iz-više“) ne bismo dobili logični smisao, za razliku od poretka *ev-ler-den* što doslovno znači „kuća-kuće-iz kuća“. Zbog toga se imenski i glagolski sufiksi ne mogu dodavati bez određenog redoslijeda.

Fleksivni jezici u pravilu imaju množinu kad uz njih stoji broj, no turske imenice u tom slučaju ne primaju množinu. Sufiks za množinu se dodaje kad nije jasno o kojoj se količini radi te je turski po tom pitanju vrlo ekonomičan.

4.2. ORTOGRAFIJA i FONETIKA

4.2.1. Ortografija i alfabet

Nakon pismene reforme 1928. godine službeno pismo Republike Turske postaje latinica koja je zamijenila arapsko pismo. U turskoj latinici, u usporedbi s njemačkom, postoje neka razlike. U turskom jeziku vlada princip u kojem svaki fonem ima svoj grafem, što je rezultat spomenute jezične reforme. U njemačkom, s druge strane, ne postoje točno utvrđena, jednostavna pravila (Schwenk 2009: 10).

Cilj je alfabeta da zabilježi svaki glas nekog jezika tako da svaki fonem ima svoj pismeni oblik, odnosno svoj grafem. Međutim, kako latinski jezik nije imao mnoge glasove koji danas postoje u turskom i u njemačkom jeziku, morali su se osmisliti posebni znakovi koji bi stajao za određeni fonem. Tako u turskom jeziku postoji grafem <ş> za [ʃ], a u njemačkom se za isti fonem koristi kombinacija triju grafema <sch>. Dakle, grafem je oznaka za fonem, a slovo je njegova oznaka u alfabetu. Latinski alfabet pokušava za svaki znak odrediti jedan grafem. Kao i kod drugih jezika, latinica je i u turskom i u njemačkom jeziku prilagođena tj. – djelomično je promijenjena i nadopunjena. Zato u njihovim alfabetima postoje neke zajedničke točke, ali i razlike.

Turski alfabet ima 29 slova (A a / B b / C c / Ç ç / D d / E e / F f / G g / Ğ ğ / H h / I ı / İ i / J j / K k / L l / M m / N n / O o / Ö ö / P p / R r / S s / Ş ş / T t / U u / Ü ü / V v / Y y / Z z). Njemački alfabet ima 26 znakova (odnosno 30 ako se uključe ä, ö, ü, ß) (A a / B b / C c / D d / E e / F f / G g / H h / I i / J j / K k / L l / M m / N n / O o / P p / Q q / R r / S s / T t / U u / V v / W w / X x / Y y / Z z).

Iz ovoga se može primijetiti da su mnoga slova identična, no i da postoje manje razlike. U njemačkom alfabetu naime ne postoje znakovi Çç, Ğğ, ı, İ, Şş, a u turskom pak ne postoje Ää, Qq, ß, Ww, Xx.

U njemačkom jeziku neka slova alfabeta čine nedjeljive kombinacije, označujući diftonge ili se pak pojavljuje gomilanje konsonanata, kao na primjer <au> u *Haus*, <ei, ay> u *Meier*,

Mayer, <eu> u *heute* te <tsch> u *Deutsch*, <qu> u *Quelle*. U turskom jeziku takve kombinacije kao grafemi ne postoje.

Slijedi popis slova turskog alfabeta kojih nema u njemačkom alfabetu, odnosno u slučaju da ih ima, drugačije zvuče.

C [ʧ] kao u njemačkom *Dschungel, Gin*

Ç [ʧ] kao u njemačkom *Tschüss, Deutsch*

Ğ najčešće se ne izgovara već produljuje prethodni vokal; kao u njemačkom *h* u *Lehrer* ili *i* u *Biene*

İ [i] prigušeno i; u njemačkom se sličan se izgovor dobiva kada se infinitiv glagola brzo izgovori, kao u *reden, machen*

İ oznaka za veliko tiskano slovo i; bez točke (I) bi se čitalo kao i

J [ʒ] kao u njemačkom *Garage*

S [s] kao u njemačkom *Maß, weiß*

Ş	[ʃ] kao u njemačkom <i>Schule</i>
V	[v] kao u njemačkom <i>Wasser</i>
Y	[j] kao u njemačkom <i>Jagd, jetzt</i>
Z	[z] kao u njemačkom <i>Hase, Rose</i>

4.2.2. Vokalna harmonija

Vokalna harmonija, karakteristična za turski jezik, nastaje kao posljedica aglutinacije. Naime, dolazi do glasovne prilagodbe u kojoj se drugi dio riječi prilagodi prvom i obratno. Kako u turskom jeziku nema morfema na lijevoj strani već se svi slažu isključivo na desnu, tako se i sufiksi mijenjaju u odnosu na lijevi dio riječi.

Njemački autori (Dirim 2005, Schwenk 2009) navode dva oblika vokalne harmonije - *veliku* i *malu*. Primjena vokalne harmonije (u ovom slučaju male) ovisi o mjestu tvorbe, odnosno vodoravnom položaju jezika (Čaušević 1996: 9). Prema toj podjeli, vokali se dijele na prednje, palatalne ili meke (ibid.), koje njemački autori nazivaju svijetlima (Dirim, Schwenk) - **e, i, ö, ü** te na stražnje, velarne ili tvrde (Čaušević 1996: 9), odnosno tamne (Dirim, Schwenk) - **a, ı, o, u** (ibid.). Kod velike vokalne harmonije također je važno mjesto tvorbe, u ovom slučaju stupanj uzdignostusti jezika prema nepcu (Čaušević 1996: 9), pri čemu razlikujemo visoke, labilne ili vokale klase **„i,- i, ı, u, ü** te niske ili stabilne vokale - **a, e, o, ö**.

Kod male vokalne harmonije izmjenjuju se sufiks *e* (meki, odnosno svijetli) i *a* (tvrđi, odnosno tamni). Ovaj oblik vokalne harmonije se primjenjuje, među ostalim, kod tvorbe plurala: *ev-ler* (*kuća - kuće*), *yol-lar* (*put - putevi*), negacije: *gel-me!* (*ne dolazi*), *bak-ma!*

(*ne gledaj*) te kod sljedećih padeža: dativa: *ev-e* (*prema kući, u kuću*), *yol-a* (*na put*); lokativa: *ev-de* (*u kući*), *yol-da* (*na putu*) te ablativa: *ev-den* (*iz kuće*), *yol-dan* (*s puta*).

Velika vokalna harmonija primjenjuje se kod brojnih nominalnih i glagolskih nastavaka. U ovom slučaju izmjenjuju se visoki vokali, vokali klase i, odnosno niski vokali. Drugim riječima, kod mekih vokala nakon vokala *e/i* mora slijediti vokal *i*, nakon *ö/ü* mora slijediti *ü*. Kod tvrdih vokala pak nakon *a/ı* slijedi vokal *ı*, a nakon *o/u* vokal *u*, što se može vidjeti u sljedećim primjerima: *müdiir* (*direktor*) - *müdiir-lük* (*uprava*), *bakan* (*ministar*) - *bakan-lık* (*ministarstvo*).

Mala vokalna harmonija	e→e; a→a
Velika vokalna harmonija	e/ i→i; ö/ ü→ü; a/ ı→ı; o/ u→u

U njemačkom jeziku ne postoji vokalna harmonija kao u turskom, ali također postoji glasovna promjena koja se događa zbog prijeglasa (Umlaut) i prijevoja (Ablaut). Prijeglas je vidljiv primjerice kod plurala: *Baum - Bäume, Haus - Häuser* ili kod konjunktiva: *gab - gäbe, hatte - hätte*, a prijevoj je prisutan u korijenu nepravilnih glagola: *gehen - ging - gegangen, singen - sang - gesungen*. No, ove dvije promjene se ne mogu u potpunosti usporediti. Promjene u turskome se događaju na kraju riječi, korijen riječi se ne mijenja već samo sufixi čija je izmjena proizvoljna, ovisno o kontekstu. U njemačkom su, pak, promjene vidljive unutar riječi i njezin se korijen mijenja. Sve promjene su posljedica jezičnih promjena kroz povijest, točno su utvrđene, nisu podložne promjenama, govornici ih ne mogu mijenjati ovisno o kontekstu već ih samo reproduciraju (Schwenk 2009: 12).

4.2.3. Konsonantske skupine

Konsonantske skupine, odnosno nizanje suglasnika unutar jednog sloga je u turskom jeziku nepoznanica, pogotovo na početku riječi, što turski čini eufoničnim jezikom (Čaušević 1996: 35). Takva pojava primjećuje se najčešće u riječima stranog podrijetla: *kriter* (kriterij), *statüko* (*status quo*), *professör* (profesor). S obzirom da riječi s nagomilanim konsonantima mogu biti teže za izgovoriti, turski govornici često ubacuju protetički ili interkalarni vokal klase „i“ radi lakšeg izgovora (ibid.: 36): *i-stasyon* (stanica), *t-i-ren* (vlak), *Schitock* (*Stock*), *Schumude* (Schmude), *Siplit* (Split) (Schwenk 2009, Dirim 2005).

4.2.4. Akcent i intonacija

Kod turskog jezika govorimo o akcentu riječi i akcentu rečenice, prilikom čega se naglašava kraj riječi, odnosno rečenice (Aksoy 2004: 6). U njemačkom je pak akcent riječi na slogu osnove (korijenskom morfemu) i to najčešće na prvom (ibid.). Upravo su naglašavanje i intonacija jedan od problema s kojima se susreću Turci prilikom učenja njemačkog jezika. Osim toga, u turskom se ne razlikuje između kratkih i dugih vokala kao u njemačkom. Postoje samo kratki vokali pa je mnogima teško razlikovati određene njemačke riječi, kao na primjer riječi *Hölle* (pakao) i *Höhle* (pećina) (Dirim 2005: 2).

4.3. MORFOLOGIJA S ELEMENTIMA SINTAKSE⁴

4.3.1. Kategorija roda

U svakodnevnom životu uvijek se radi razlika između spolova, odnosno muških i ženskih živih bića. Razlikujemo između ljudi i životinja muškog i ženskog spola, dok su stvari i pojave bespolne, odnosno nemaju spol. U jeziku se te razlike mogu izraziti leksičkim, morfološkim, perifrastičnim i sintaktičkim sredstvima. Da bi se rod izrazio leksički, pojmu kojim izražavamo žensko biće treba pridodati parnjak koji izražava muški rod. Na taj se

⁴ Prema poglavlju iz: Čaušević (1996). U turskom je jeziku zbog principa aglutinacije nemoguće strogo razdvojiti morfologiju od sintakse.

način rod može izraziti i u turskom i u njemačkom jeziku, kao na primjer, Mann - Frau i erkek - kadın (muškarac - žena), Hahn - Henne i horoz - tavuk (pijetao - kokoš).

No, ovakav se slučaj rjeđe nalazi u praksi jer je kompliciran pa se u tom trenutku nameće morfološki način izražavanja roda kao jednostavniji i ekonomičniji, pri čemu je potrebno samo dodati sufikse. Međutim, to je slučaj samo s njemačkim, iako je turski aglutinativan jezik. U turskom jeziku, naime, nema sufiksa kojim bi se neku riječ označilo da je ženskog roda. Doduše u nekim je slučajevima u turskom jeziku moguća takva tvorba imenice ženskog roda uz pomoć arapskih sufiksa (kao na primjer, *müdür* - *müdire* – „ravnatelj, ravnateljica“) i to uglavnom za zanimanja, što je utjecaj osmanskog jezika. Međutim takvi su primjeri rijetki u današnjem turskom i takva se tvorba gotovo više ne koristi. Upravo je to način na koji se u njemačkom jeziku može izraziti rod, neovisno radi li se o zanimanjima, životinjama ili nacionalnosti, na primjer *Lehrer* - *Lehrerin*, *Hund* - *Hündin*, *Türke* - *Türkin*. Dapače, izbjegavajući diskriminaciju u zadnje se vrijeme učestalo koristi neutralna forma –*Innen*, kao u *StudentInnen* za studente i studentice, *AmerikanerInnen* za Amerikance i Amerikanke.

Perifrastični način, odnosno opisno izražavanje roda, najviše se koristi u turskom jeziku kako bi se naglasila razlika između muškog i ženskog roda imenice. Koriste se riječi poput *kadın* i *kız* („žena, djevojka“), odnosno *erkek* („muškarac“) pa tako imamo primjer *kadın doktor* - *erkek doktor* („liječnica, liječnik“) te *kız öğrenci* - *erkek öğrenci* („učenica, učenik“). Za životinje se pak koristi pojam *dişi* (ženka) i *erkek* (mužjak) pa imamo primjer *erkek köpek* („pas“) i *dişi köpek* („kuja“). Perifrastična rješenja moguća su i u njemačkom jeziku. Pomoću pridjeva *männlich* i *weiblich* mogu se tvoriti muški i ženski rod, ali samo u slučaju kad morfološki način nije moguć.

4.3.2. Kategorija određenosti

Dok u njemačkom postoje određeni član (*der/ die/ das*) i neodređeni član (*ein/ eine/ ein*) koji služe za označavanje roda, u turskom ih jeziku nema. U turskome funkciju neodređenog člana vrši broj *bir* (*jedan*) (Čaušević 1996: 104). Zbog toga često dolazi do

problema s korištenjem određenih i neodređenih članova i deklinacija (Aksoy 2004: 11) te njemačke negacije s *kein* (Schwenk 2009).

4.3.3. Kategorija broja

U jezicima se najčešće označava množina, a ne jednina, što je slučaj s njemačkim i turskim jezikom. U oba se jezika množina označava morfološki, dakle dodavanjem sufiksa na osnovu. U njemačkom jeziku postoji nekoliko načina za izražavanje množine. Imenice mogu dobiti nastavak (*Mutti - Muttis*), prijedglas (*Vater - Väter*) ili nastavak i prijedglas (*Haus - Häuser*). U turskom jeziku, pak, postoji samo jedan nastavak s dvije varijante ovisno o skupini vokala vokalne harmonije. Tako imamo primjer *araba, arabalar* („automobil, automobili“) i *ev, evler* („kuća, kuće“). No, postoji još jedna razlika. U njemačkom se jeziku uz broj koristi imenica u množini, dok u turskom toga nema, odnosno gramatički je neispravno. Primjer: njemački: *ein Buch - *zwei Buch - zwei Bücher*; turski: *kitap - iki kitap - *iki kitaplar*. Dakle, u njemačkom je jeziku množina uz broj obavezna, a u turskom je pogrešna. Ipak, u oba je jezika množinu moguće izreći koristeći pojam *Stück*, odnosno *tane*. U njemačkom je ova mogućnost ograničena (*zwei Stück Vieh, zwei Stück Zucker* umjesto **zwei Vieh, *zwei Zucker*), dok se u turskom jeziku, izuzev abstraktnih imenica, može primijeniti u gotovo svim slučajevima. Također, množinu je na ovaj način moguće tvoriti samo ako se nalazi uz broj, a ispred nje ne smije stajati neodređeni broj *çok* („mnogo“).

4.3.4. Zamjenice

- **Osobne zamjenice**

U oba jezika jezika nalazimo iste osobne zamjenice za tri lica jednine i tri lica množine koje se mijenjaju po padežima - u njemačkom po četiri (nominativ, genitiv, dativ i akuzativ), a u turskom po šest padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, lokativ i ablativ). No, treba navesti i jednu vrlo važnu razliku. Ako je osobna zamjenica u nominativu subjekt ne mora biti izrečena jer se lice prepoznaje iz predikata i glagolskog nastavka. U njemačkom je izražavanje subjekta obavezno.

- **Posvojne zamjenice**

Za razliku od osobnih zamjenica, kod posvojnih zamjenica u turskom i njemačkom postoji razlika. U turskom se posvojne zamjenice izražavaju pomoću sufikslnih morfema, a u njemačkom samostalnim riječima koje se dekliniraju prema rodu i broju. U turskom se za dodatno naglašavanje posvojnosti ispred imenice s posvojnim sufiksom može dodati osobna zamjenica u genitivu.

4.3.5. Kategorija posvojnosti i genitivne veze

U njemačkom jeziku se posvojni i posjedovni odnosi uglavnom izražavaju glagolom *haben*, što u turskom nema odgovarajućeg ekvivalenta jer glagol *imati* (u smislu posjedovanja) ne postoji (Čaušević 1996: 203). Naime, u turskom se uz odgovarajući posvojni sufiks koriste predikativi *yok* (nema, ne postoji) i *var* (ima, postoji).

turski	njemački	hrvatski
Para-m yok.	Ich habe kein Geld.	Nemam novca.
Televisyon-u-muz var.	Wir haben einen Fernseher.	Imamo televizor.

Posvojnost se može izraziti pomoću posvojnih sufiksa, što vrijedi samo za turski jezik jer posvojnih nastavaka u njemačkom nema. Slična tvorba se može primijetiti samo u rijetkim slučajevima, kao u *Vaterunser*.

turski	njemački	hrvatski
ev-im	mein Haus	moja škola
ev-in	dein Haus	tvoja kuća

Odnos posvojnosti između dvije imenice može se izraziti i imeničkom frazom, odnosno prvom genitivnom vezom koja se sastoji od determinatora (imenice u genitivu) i upravnog

člana (imenica s posvojnim sufiksom 3. lica) (ibid.: 110). Ovakva konstrukcija odgovara njemačkom posvojnem genitivu. No, za razliku od turske genitivne veze koja je jako česta, relativno se rijetko koristi, a češće se upotrebljava atributna sintagma (Schwenk 2009: 12).

Primjer prve genitivne veze:

turski	njemački	hrvatski
öğretmen-in çantası	des Lehrers Tasche- die Tasche des Lehrers	torba učitelja
ev-in pencere-si	des Fensters Haus- das Fenster des Hauses	prozor kuće

Za razliku od prve genitivne veze koja izražava posvojnost, druga genitivna veza ima kategorijalno značenje (Čaušević 1996: 115), koju Schwenk naziva i neodređenim značenjem. Za razliku od determinatora prve genitivne veze, u drugoj on stoji u apsolutnom padežu, a samo drugi dobiva posvojni nastavak za 3. lice (Čaušević 1996: 115). Iako se radi o imeničkoj frazi, prvi član ima značenje odredbenog pridjeva (ibid.: 116), a ekvivalent turskoj drugoj genitivnoj vezi u njemačkom jeziku su složenice.

Primjer druge genitivne veze:

turski	njemački	hrvatski
el çantası	die Handtasche	ručna torba
ev kapısı	die Haustür	kućna vrata
taş köprü	die Steinbrücke	kameni most

4.3.6. Pridjevi

Kod turskih pridjeva treba spomenuti da ne primaju morfološke nastavke i da se ne mijenjaju prema rodu, broju i padežu. Također ne postoji pridjevska deklinacija. Komparativ se najčešće tvori pomoću riječi *daha*, a superlativ pomoću riječi *en*. U njemačkom se pridjevi dekliniraju prema rodu, broju i padežu. Komparativ se najčešće tvori dodavanjem nastavka –er na osnovu, a superlativ nastavkom –(e)st.

güzel	schön/schön-e/schön-es	lijep/ lijepa/ lijepo
daha güzel	schöner/schön-er-e /schön-er-es	ljepši/ ljepša/ ljepše
en güzel	schönster/schön-st-e/schön-st-es	najljepši/ najljepša/ najljepše

4.3.7. Prijedlozi

Prijedlozi označavaju prostorne, vremenske i ostale odnose između bića, stvari i pojava. U njemačkom se doduše radi o samostalnim riječima koje najčešće stoje ispred riječi na koju se odnose. U turskom prijedlozi ne postoje već govorimo o postpozicijama koje odgovaraju njemačkim prijedlozima i prijedložnim oznakama, ali slijede nakon imenice (Čaušević 1996: 406). Količina i primjena prijedloga kod osoba čiji je materinji jezik turski često znaju biti problem u učenju njemačkog (Dirim 2005:4) s obzirom da u turskome nema članova, rodova niti prijedloga (ibid.: 6).

yemekten sonra	nach dem Essen	poslije jela
----------------	----------------	--------------

4.3.8. GLAGOL

Kao i u njemačkom, i u turskom jeziku, glagol tvori minimalni model neke rečenice (Čaušević 1996: 187). No, ono po čemu se ova dva jezika prvenstveno razlikuju je položaj glagola u rečenici. U njemačkom jeziku se finitni glagol u izjavnoj rečenici nalazi na drugom mjestu, a dio predikata je od finitnog glagola odvojen ostalim elementima u rečenici (Schwenk). U turskom je pak predikat nedjeljivi oblik koji se uvijek nalazi na kraju rečenice, što se može usporediti s njemačkom zavisnom rečenicom.

Gidiyorum.	Ich <u>gehe</u> .
Seni gördüm.	Ich <u>habe dich gesehen</u> .

4.3.8.1. Glagolska vremena

- Sadašnjost

U turskom jeziku razlikujemo dva oblika za izražavanje sadašnjosti- prezent na -(i)yor i prezent na -r. Za razliku od prvog prezenta koji izražava konkretnu sadašnjost čija se radnja odvija u trenutku govora (Čaušević 1996: 237), odnosno nikada ne prelazi u svojstvo (ibid.: 238), prezent na -r, koji njemački lingvisti nazivaju općim ili širokim (Schwenk), izražava trajnu, opću radnju i nepromjenjive činjenice (Čaušević 1996: 242).

turski		njemački	hrvatski
Prezent - (i)yor	Sigara içiyor musunuz?	Rauchen Sie? (jetzt)	Pužite li? (upravo)
Prezent -r	Sigara içer misiniz?	Rauchen Sie? (normalerweise)	Pužite li? (inače)

Prezent na –r, koji se u nekim se gramatikama naziva i aoristom (Schwenk 2009: 17) može također izražavati svevremenski prezent (npr. za znanstvene istine), poslovični prezent (npr. za spoznaje) i futurski prezent za buduće radnje, čime se djelomično podudara s njemačkim.

Svevremenski prezent	Dünya Güneşin etrafında döner.	Zemlja se vrti oko Sunca.
Poslovični prezent	Bilirsiniz, hanımlar hep kalırlar.	Znate, žene uvijek kasne.
Futurski prezent	Anlatırsam, gülersin.	Ako ti ispričam, nasmiijat ćeš se.

U njemačkom postoji samo jedan oblik izražavanja sadašnjosti, odnosno prezent, a pomoću njega se izražava trenutačna i opća radnja te vrlo često budućnost umjesto futura prvog.

Sadašnjost	Die Erde dreht sich um die Sonne.	Zemlja se vrti oko Sunca.
	Ich suche meine Feder.	Tražim svoje nalivpero.
Budućnost	Vielleicht kommt er den nächsten Sommer nach Kroatien.	Možda će idućeg ljeta doći u Hrvatsku.

- **Budućnost**

U turskom se budućnost označava također pomoću futura na –(y)acak, kojim se izražava kategorička budućnost (Čaušević 1996: 250), odnosno radnja koja će se sigurno dogoditi. Po tome se i razlikuje od budućnosti koja se izražava prezentom na –r (ibid.).

Yakında evlenecekler.	Uskoro će se vjenčati.
Babam gelecek. Annem de gelir.	Otac će doći. I majka će vjerojatno doći.

U njemačkom se futurom prvim izražava namjera, pretpostavka te nada i pretpostavka u sadašnjosti. S obzirom da se u njemačkom budućnost vrlo često izražava prezentom, možemo povući paralelu s prezentom i futurom prvim u njemačkom.

Wir werden in Kroatien noch viele Autobahnen bauen .	U Hrvatskoj ćemo izgraditi još mnogo autocesta.
Es wird niemand zu Hause sein .	Vjerojatno nema nikoga kod kuće.

- **Prošlost**

- **Perfekt**

U turskome postoje dva jednostavna glagolska vremena za izražavanje prošlosti- perfekt na –di i perfekt na –miş. Schwenk prvi perfekt naziva određenim, a drugi neodređenim jer osoba koja govori samo prenosi informaciju iz druge ruke (Čaušević 1996: 255) i distancira se od izjave. Perfekt na –di, pak, izražava događaj koji je govornik doživio ili mu je svjedočio.

Perfekt na -miş	Çok deđişmişsin.	Mnogo si se promijenio.
	Yağmur yağmış, sokaklar ıslak.	Izgleda da je padala kiša, ulice su mokre.
Perfekt na -di	Size bir şey sormaya geldim.	Došao sam vas nešto pitati.
	Anne kız bakıştılar.	Majka i kćer su se pogledale.

U njemačkom postoji jedan perfekt, odnosno prošlo svršeno vrijeme kojim se naglašava da je radnja svršena, ali često stoji umjesto futura II.

Der Kranke ist eingeschlafen.	Bolesnik je zaspao.
Otto ist gekommen.	Otto je stigao.

- **Imperfekt**

U turskom jeziku postoje dva oblika imperfekta- imperfekt na –(i)yordu i imperfekt na –rdi. Imperfekt na –(i)yordu izražava nesvršenu radnju u prošlosti, često se koristi u pripovijedanju te je blizak prezentu na –(i)yor (ibid.: 268). Imperfekt na –rdi izražava nesvršeno - iterativnu radnju u prošlosti koja prelazi u svojstvo. Podudara se s kondicionalom prvim, a blizak je prezentu na –r (ibid.: 273).

Imperfekt –(i)yordu	Ayşe merdivenlerden aşağı iniyordu.	Ajşe je polako silazila niz stepenice.
	Deniz durmadan ko şuyordu.	Deniz je neprestano trčao.
Imperfekt –rdi	Cumartesiler futbol oynar dık.	Subotom bismo igrali nogomet.
	Babam saat altıda kalkar dı.	Otac bi ustajao u šest sati.

Imperfekt u njemačkom jeziku je zapravo preterit (Schwenk 2009:17), koji se vrlo često može zamijeniti s perfektom. Preterit se koristi u književnosti, medijima, službenom jeziku, a perfekt se koristi u opuštenijim situacijama. Dakle, razlika između perfekta je kontekstualna i komunikativna.

Heinrich Heine lebte viele Jahre außerhalb Deutschlands.	Heinrich Heine godinama je živio izvan Njemačke.
„So sprachen unsere Alten“, sagte er.	„Tako govorahu naši stari“, reče on.

- **Futur perfekta**

U turskom jeziku futur perfekta na –(y)acakti ima modalno značenje te izražava namjeru, potrebu i pretpostavke (ibid.: 276).

Size bir şey sor acaktım .	Htio sam vas nešto pitati.
Turgutlara uğray acaktım , şimdi vaktim yok.	Trebao sam svratiti do Turgutovih, ali sada nemam vremena.

U njemačkom jeziku postoji oblik futur drugi (predbuduće vrijeme), odnosno futur perfekta koji se rijetko koristi. Izražava viziju, prognoze, pretpostavke, a uz negaciju izražava pretpostavku i nadu o nekoj radnji koja je završila.

Ich läutete, aber niemand meldete sich. Es wird niemand zu Hause sein .	Zvonila sam, ali se nitko nije javio. Vjerojatno nitko nije bio kod kuće.
Nachdem er seine Heimat gut kennengelernt haben wird , wird er auch andere Länder besuchen.	Nakon što dobro upozna vlastitu domovinu, posjetit će i druge zemlje.

- **Pluskvamperfekt**

Dva oblika pluskvamperfekta, koliko ih je u turskom jeziku, dijelimo na pluskvamperfekt na –mişti te na pluskvamperfekt na –diydi. Prvi pluskvamperfekt izražava radnju koja se završila prije neke druge prošle radnje, odnosno „daleku prošlost“ (ibid.: 279). Drugi turski pluskvamperfekt je istovjetan s pluskvamperfektom na –mişti te također izražava radnju koja se okončala prije početka druge radnje (ibid.: 284).

Pluskvamperfekt -mişti	Gazeteler, onun bir katil	Novine bijahu pisale da je
------------------------	---------------------------	----------------------------

	olduğunu yazmıştı.	obojica.
Pluskvamperfekt -diydi	Bana anlattıydı bir şeyler ama, geçmiş zaman, unuttum.	Bio mi je ispričao neke stvari, ali prošlo je vremena, zaboravila sam.

U njemačkom pluskvamperfekt, odnosno pretprošlo vrijeme također izražava radnju koja je prethodila nekoj drugoj radnji u prošlosti.

Trude kam, nachdem ihr schon gegangen wart.	Trude je došla nakon što se već bili otišli.
--	--

4.3.8.2. Modalnost

Jedan od načina za izražavanje modalnosti u njemačkom jeziku je konjunktiv, koji osim što koristi u nepravnom govoru te se pojavljuje u pisanom jeziku obrazovanih (Schwenk), također izražava (irealne) želje irealne pogodbene rečenice. Drugi način za izražavanje modalnosti u njemačkom su modalni glagoli können, müssen, dürfen, wollen, sollen, mögen koji označavaju mogućnost, primoranost, dozvolu, htijenje, potrebu i želju. S obzirom da često ne postoji jasna granica u značenju modalnih glagola, strancima to može predstavljati problem u učenju njemačkog (Schwenk 2009: 18).

U turskom jeziku, osim indikativa koji često ima modalna značenja (Čaušević 1996: 300), kao izraz modaliteta služe glagolski načini optativ, necesitativ, kondicional i imperativ. Optativ izražava želju, poticaj i blagu naredbu zbog čega se djelomično podudara s imperativom. Razlika između optativa i imperativa jest da je optativ u podređenom položaju kao predikat zavisnih rečenica (Čaušević 1996: 293) pa ga neki lingvisti nazivaju i

optativom – konjunktivom (ibid.). Optativ se može prevesti glagolom *sollen* ili konstrukcijom *lassen*. Necesitativ izražava potrebu i primoranost da se neka radnja izvrši te se stoga prevodi modalnim glagolima *trebati* ili *morati* (ibid.:295). Kondicional služi za tvorbu pogodbenih rešenica, ali i za izražavanje (irealne) želje te nedoumice (ibid.: 298). Imperativom se, kao u njemačkom, izražavaju naredbe, molbe i želje.

Unatoč sažetom prikazu modalnosti, Schwenk (2009: 18) zaključuje da u izražavanju modalnosti u turskom i njemačkom postoje velike strukturalne razlike, a mnogobrojni imenski predikati u turskom jeziku se u njemačkom mogu prevesti pomoću priložnih oznaka.

Optativ	Seni öpeyim!	Daj da te poljubim!
	Bu akşam sinemaya gidelim!	Hajdemo večeras u kino!
Imperativ	Pencereleri kapatmayın!	Ne zatvarajte prozore!
	Buraya gel!	Dođi ovamo!
Kondicional	Şu okul bitse de!	Da se već jednom završi ta škola!
	Keşke bu aptalsızlığı yapmasaydın!	Da bar nisi napravio tu glupost!
Necesitativ	Ayşe Ankara' ya gitmelidir.	Ajşe mora ići u Ankaru.

4.3.8.3. Glagolski lik

Genus verbi (glagolski lik) je gramatička kategorija koja u njemačkom jeziku obuhvaća aktiv i pasiv. U turskom, osim aktiva i pasiva, postoje dodatni likovi - reflektiv, reciprocitativ i faktitiv - kauzativ. U njemačkom jeziku, pogotovo govornom, pasiv se rijetko koristi jer se smatra kompliciranom formom izražavanja (ibid.: 19). U turskom je, pak, pasiv, dio svakodnevnog govora koji koriste čak i djeca (ibid.).

Reflektiv je glagolski lik koji pokazuje da radnja ne prelazi na objekt, nego se vraća na subjekt koji je ujedno objekt reflektivnih glagola, a u hrvatskom i njemačkom se tvori pomoću povratne zamjenice sebe/ se, odnosno sich (Čaušević 1996: 217). Reciprocitativom se izražava grupno, istodobno vršenje iste radnje (ibid.: 222), a u hrvatskom se izražava pomoću reflektivno - recipročnih glagola poput *dopisivati se* (ibid.). Faktitiv - kauzativ izražava radnju koju netko vrši na poticaj subjekta (ibid.: 224).

Reflektiv	Hasan çok övüyor.	Hasan se mnogo hvali.
	Türkiye' de çok iyi dost edindim.	U Turskoj sam stekla mnogo prijatelja.
Reciprocitativ	Seviştiler ve evlendiler.	Zavoljeli su se i vjenčali.
	Ayşe ile ben sokakta görüştük.	Ajše i ja vidjele smo se na ulici.
Faktitiv- kauzativ	Çocuğu uyuttun mu?	Jesi li uspavao dijete?
	Arabayı hemen durdurun!	Odmah zaustavite auto!

4.3.9. REČENICA

Jednostavna rečenica i raspored konstituenata

Poredak riječi u njemačkoj rečenici razlikuje se od poretka u turskoj. Poredak u turskoj rečenici nije toliko strog kao u njemačkoj. Elementi u turskome su subjekt - objekt-predikat, ali su inverzije česte (Dirim 2005:8). S obzirom da su inverzije u njemačkom rijetke (ibid.), poredak riječi u rečenici kog turskih migranata je često netočan.

Negacija

U njemačkom se negacija izražava pomoću negativne partikule *nicht* (*gar nicht, überhaupt nicht*) koja stoji što bliže glagolu (Schwenk 2009: 19), priložne oznake (*keineswegs*), neodređenih zamjenica *nichts* i *kein*, a dvostruka negacija nije dio standarda, iako je prisutna u mnogim njemačkim dijalektima. U turskom se negacija izražava infiksom *-me/ -ma* (Schwenk) koji se dodaje na glagolsku osnovu prije svih ostalih sufiksa. Također se koristi riječ *değil*, najčešće, iako ne isključivo, kod imenske rečenice (Čaušević 1996: 476).

Upitne rečenice

U njemačkom je jeziku za upitnu rečenicu karakterističan određen poredak riječi u rečenici, pri čemu finitni glagol stoji na početku rečenice umjesto na uobičajenom zadnjem mjestu. U turskome se pak upitne rečenice tvore upotrebom upitne partikule, odnosno sufiksa *mi*, koja može stajati iza bilo koje riječi, ovisno o tome što se želi naglasiti. Također se, kao i u njemačkom, mogu tvoriti pomoću upitne riječi. U njemačkom, osim upitne riječi i drugačijeg poretka u rečenici veliku ulogu igra i intonacija, što je moguće i u turskom, iako rjeđe.

Zavisne rečenice

Najveća razlika između turskog i njemačkog jezika vidljiva je kod zavisnih rečenica. S obzirom da u turskom jeziku ne postoji hipotaksa, odnosno podređenost (Schwenk 2009: 20), zavisnosložene rečenice se izražavaju preoblikom glagola u glagolske imenice i

participe (ibid.). To se prvenstveno odnosi na odnosne (relativne) rečenice koji u turskom nema (ibid.).

5. KAKAV TURSKI GOVORE TURCI U NJEMAČKOJ?

Osim promjena koje dvojezičnost i višejezičnost uzrokuju u njemačkom jeziku, njihove posljedice su vidljive i u turskom jeziku koji se govori u Njemačkoj⁵. Lingvisti su, ispitujući poznavanje turskog jezika u Njemačkoj, naišli na sljedeće probleme.

5.1. Utjecaj dijalekata

Kao prvi problem izdvaja se interferencija (Cindark / Aslan 2004: 1). Lingvisti sve posebnosti i značajke objašnjavaju interferencijom s njemačkim, odnosno preuzimanjem elemenata i struktura iz jednog jezika u drugi. Iako ona svakako može dovesti do nekih promjena u jeziku, postoji još faktora koji utječu na turski u Njemačkoj. Boeschoten (ibid.: 2) smatra da važnu ulogu imaju dijalekt te relativiziranje jezičnih pravila nekog jezika. Kao dokaz navodi dominaciju anadolskih dijalekata u jeziku turskih migranata koji preuzimaju od migranata iz regije uz Crno more. Pod relativiziranjem jezičnih pravila smatra nedostatak utjecaja standardnog turskog u okruženju što vodi do toga da mlađe generacije usvajaju jezik koji čuju u okolini, a koji nije nužno posljedica interferencije. S utjecajem dijalekata se slažu i Cindark / Aslan (ibid.: 5) jer je, za razliku od turskog standarda, većina turskih dijalekata sklona jednostavnoj strukturi rečenica, češćem korištenju upravnog govora od neupravnog, slobodnijem poretku konstituenata u rečenici te korištenju anaforičkih zamjenica tamo gdje ih standardni jezik ne propisuje.

5.2. Pisani korpus kao problem

Kao drugi problem se nameće činjenica da većina radova koja se bavi istraživanjem turskog jezika u Njemačkoj rezultate temelje na analizi pisanog korpusa. Međutim, turski je u Njemačkoj prvenstveno govorni jezik, a istraživanje pisanih tekstova vodi do sljedećih

⁵ U usporedbi sa standardnim turskim jezikom u Republici Turskoj.

nedostataka. Mnogi migranti, pogotovo radnici iz prve generacije, ne pišu mnogo. Zbog toga, kad pišu, zapravo samo zapisuju govorni jezik, ne pazeći na točnost. Ono što se u pisanom jeziku može smatrati pogreškom, u govornom jeziku to ne mora biti jer su za njega važne pauza i intonacija.

Lingvisti koji se bave ovom temom primijetili su sljedeće promjene u turskom jeziku (ibid.: 3): U modalnim konstrukcijama, složenicama i subjektima bezglagolskih zavisnih rečenica često se izostavlja genitiv. Zatim se pretjerano koristi ablativ, vrlo često i krive rekcije glagola. U upitnim rečenicama se izbacuje upitna čestica *mi*, umjesto nje se upitnost intonira. Također se često dodaju pluralni nastavci uz broj, pretjerano se koriste veznici (pogotovo sastavni veznik *ve*, u značenju *i*) koji nisu uobičajeni za turski jezik te se prečesto koriste pronominalni subjekti i objekti.

Međutim, zaključak je da turski jezik među Turcima u Njemačkoj ne odstupa pretjerano od standardnog jezika. Navedene se razlike ne ponavljaju često i tek djelomično odstupaju od norme (ibid.: 17). Za razliku od prekoocenskog zemalja, Njemačka je ipak geografski blizu Turskoj te su prometno dobro povezane što utječe na relativno česte odlaske u Tursku, a time i na poznavanje jezika. Osim toga, na razinu turskog jezika utječe i učestalo sklapanje brakova s partnerom ili partnericom iz Turske te od sredine devedesetih i mnogobrojni mediji, poput satelitskih programa i radijskih stanica. Ipak, u međusobnom razgovoru Turaka iz Turske i Turaka iz Njemačke čuju se razlike, a na jezik migranata se često gleda s omalovažavanjem.

6. JEZIČNI DODIRI

Jezični dodiri se mogu definirati kao međusobni utjecaji dvaju ili više jezika, pri čemu prvi jezik (prvi koji je osoba naučila) utječe na drugi, kao kad se uči strani jezik. Također postoje situacije kad drugi jezik utječe na prvi, što je slučaj u višejezičnim društvima (Riehl 2005: 11). Postoje dvije definicije jezičnih dodira. Prvu definiciju je postavio Uriel Weinreich 1953. objasnivši da su jezični dodiri psiholingvistički proces (Riehl 2005: 11, Weinreich 1953) koji se odnosi na jezično ponašanje osoba koje koriste dva ili više jezika, kao što je slučaj s turskim migrantima u Njemačkoj koji s obitelji i prijateljima govore turski, a u školi i na radnom mjestu njemački.

Druga definicija jezičnih dodira je sociolingvistička (Riehl 2005: 11, Nelde 1983) koja kaže da ne dolaze jezici u kontakt već njihovi govornici, a mjesto dodira je društvo. To znači da su jezici u kontaktu ako se govore unutar jedne grupe, na primjer njemački i talijanski u južnom Tirolu (Riehl 2005: 12). Dakle, jezični dodiri nastaju kao posljedica „susreta“ dvaju jezika ili varijeteta, neovisno događa li se to u glavi višejezičnog govornika ili višejezičnog društva (ibid.).

6.1. Standardni jezik i varijeteti

Prema Fishmanu (1970: 23) jezik nije samo sredstvo komunikacije i „nositelj sadržaja“, već je „sâm sadržaj, mjerilo prijateljskih i neprijateljskih raspoloženja, indikator socijalnih statusa i ličnih odnosa, pokazatelj situacija i predmeta razgovora, kao i socijalnih ciljeva i poprišta interakcija, široke skale i s vrijednosnim nabojima, što je tipično za svaku jezičku zajednicu“ (ibid.: 23/24).

U svakoj jezičnoj zajednici nalazimo nekoliko varijeteta (podvrsta) koji imaju različite funkcije i koji se koriste u različitim situacijama i kontekstu, a njihov sadržaj ne mora biti poznat cijeloj jezičnoj zajednici. Ako zajednica raspolaže s više varijeteta, neovisno o njihovoj jezičnoj prirodi i sadržaju, ona posjeduje verbalni repertoar (ibid.: 25).

Varijetet se može definirati kao „vrsta jezika“, ali se radi o pojmu koji nema subjektivnu i emocionalnu konotaciju kao pojam *jezik*, koji nosi i budi „određenu emociju i nazor“ (ibid.: 35). Standardna podjela u lingvistici za označavanje razlika u materinskom jeziku prvenstveno je bila podjela na varijetete standardnog jezika i na varijetet dijalekta. Standardni jezik služi za opću, svima razumljivu komunikaciju. On je jezik javnosti, ima veliki prestiž, a njegova su pravila točno propisana i nalazimo ih u pravopisima, rječnicima, gramatikama i udžbenicima. S druge strane, imamo dijalekte koji se od standarda razlikuju po načinu izgovora, tvorbi riječi i leksiku, ponekad i sintaksi. Odnos standardnog jezika i dijalekta naziva se diglosijom (Neuland 2008: 66). Razgovorni se jezik pak razvija i služi kao jezik sporazumijevanja u svakodnevnom životu (ibid.: 66). To je „nadregionalan oblik komunikacije koji svi razumiju i koji svi mogu koristiti“ (Neuland 2008: 66, Radtke 1973).

Međutim, osim ove standardne podjele, varijetete možemo podijeliti, osim na regionalne varijetete (dijalekt), i na socijalne varijetete (sociolekt), etničke varijetete (etnolekt) i na funkcionalne varijetete (Fishman 1970: 26). Varijeteti se mijenjaju s vremenom, ali i pod vanjskim utjecajem (ibid.: 38). Dijalekt tako može postati sociolekt, ako su, primjerice, govornici tog dijalekta dio siromašne i neomiljene manjine u nekoj regiji (ibid.: 36). Ako se sociolekt razvija u zatvorenoj skupini koja ima druga vjerovanja, običaje i tradiciju, može postati etnolekt, kao na primjer jidiš. Etnolekt se, pak, može koristiti za uspostavu prisnosti i unutargrupne solidarnosti te postaje funkcionalni varijetet, o čemu će riječ biti kasnije (ibid.: 38).

6.2. Prebacivanje kodova (code switching)

Kada se unutar nekog jezičnog izraza izmjenjuju dva jezika ili dijalekta radi se o prebacivanju kodova (code switching) - fenomenu koji je raširen u višejezičnim društvima. Ako se ne može točno ustanoviti koji je jezik interakcije (matični jezik), radi se o miješanju kodova, odnosno code mixing (Riehl 2005: 23, Auer 1999, Muysken 2000). Prema kriteriju funkcionalnosti i motivacije prebacivanje kodova se može podijeliti na sociolingvistički motivirano, odnosno funkcionalno (Riehl 2005: 23, Franceschini 1998:

58) te na psiholingvistički motivirano (Riehl 2005: Clyne 1967), odnosno nefunkcionalno prebacivanje kodova.

Do prebacivanja kodova dolazi kada govornik mijenja jezik zbog vanjskih utjecaja ili strateških razloga (ibid.: 23), pri čemu Gumperz razlikuje između situacijskog i konverzacijskog prebacivanja kodova (ibid.). Kada do prebacivanja kodova dolazi zbog sugovornika, mjesta razgovora i teme razgovora govorimo o situacijskom prebacivanju kodova. Kada migranti kod kuće govore materinskim jezikom, a u javnom prostoru službenim jezikom te zemlje, govorimo u situacijskom prebacivanju. Kada se prebacivanje kodova u razgovoru pojavljuje neovisno o sugovornicima, mjestu i temi razgovora govorimo o konverzacijskom prebacivanju kodova koji ima konverzacijsku funkciju (Riehl 2005: 24). Na taj se način prvenstveno prenose citati jer se, zbog boje glasa i intonacije, prijevodom ne može dobiti onakav efekt kakav je imala izvorna izjava (ibid.). Osim citiranja izjava, na ovaj način se mijenja tema razgovora, izražavaju se vlastiti stavovi te se daje težina određenoj izjavi (ibid.: 25).

Osim situacijske i konverzacijske funkcije prebacivanje kodova, Riehl (ibid.: 26) navodi kako on može imati i identifikacijsku ulogu. Takozvani *we-code* i *they-code* (ibid.) imaju određene funkcije: *we-code* izražava subjektivnost, osobni stav i mišljenje te involviranost, a *they-code* označava objektivnost i distanciranost čime njihova funkcija postaje komunikacijska (ibid.). S druge strane, ulogu igra i identitet; ako je *we-code* jezik koji govornik slabije govori, koristit će ga radi iskazivanja identiteta. No, u trenutku kad se govori o temama gdje se osoba ne može dobro izraziti, prebacit će se na dominantni jezik, odnosno u ovom slučaju *they-code* (ibid.).

Osim sociolingvističke motivacije prebacivanja kodova (koja obuhvaća situacijsku, konverzacijsku i identifikacijsku funkciju), postoji i psiholingvistička motivacija. Ona se odnosi na proces produkcije jezika, odnosno ne postoji direktan cilj i razlog za prebacivanje. Ovaj tip prebacivanja kodova može biti uzrokovan takozvanim *trigger-words*, „okidačima“, poput vlastitih imena, bilingualnih homofona i posuđenica zbog kojih osoba u nastavku iskaza koristi drugi jezik (ibid.: 27).

7. GASTARBEITERDEUTSCH I PIDGIN

7.1. Pidgin

Jezične barijere (Löffler 1985: 192) vrlo su često posljedica socijalnih prepreka koje su uzrokovane međusobnim predrasudama. Nastaju kao kombinacija razlika u jezicima, nepoznavanju njemačkog, različitih predrasuda i pokušaja da se osobe i institucije distanciraju od problema (ibid.). Pritom razlikujemo sociolekt koje koriste migranti, *Gastarbeiterdeutsch*, ali i protureakciju Nijemaca na taj sociolekt. Međutim, postavlja se pitanje radi li se o *pidgindeutschu* (kako ga naziva Löffler), odnosno je li GAD uopće *pidgin*. Kako bi se pitanje točno razjasnilo, prvo treba definirati pojam *pidgina*.

Pidgin je opći jezik sporazumijevanja za koji su karakteristični ograničeno područje upotrebe i jednostavne jezične strukture. Razvio se kao sredstvo komunikacije u trgovini, ali i kao jezik između robova i vlasnika plantaža te između rudara i mornara različitih nacionalnosti (Riehl 2005: 115).

Za *pidgin* su karakteristične jednostavne parafraze, pojednostavljena gramatika, a umjesto složenih glagolskih vremena koriste se priložne oznake mjesta (ibid.: 116). No, kada se neki varijetet može nazvati *pidginom*? Za *pidgin* moraju biti zadovoljena tri uvjeta (ibid.: 116). *Pidgin* ne mogu razumjeti govornici jezika od kojih se razvio, mora biti stabilan i nepromjenjiv te ne smije biti ničiji materinski jezik. Kako se *pidgin* smatra samostalnim jezikom (ibid.), ne podrazumijeva se da će ga govornici jezika iz kojih se razvio automatski prepoznati i razumjeti. *Pidgin* je jezik koji se mora naučiti, ne može se „proizvesti“ na način da se jezik pojednostavi i ubaci nekoliko pojmova iz drugog jezika (ibid.: 117). Osim toga, za *pidgin* je važno da nije materinski jezik niti jedne zajednice te svaki govornik *pidgina* mora znati još jedan jezik, odnosno materinski kojim može komunicirati.

Također treba spomenuti kako *pidgin* nastaje. Prva teza kaže da *pidgin* nastaje usvajanjem pojednostavljenog jezika zemlje u kojoj se migranti nalaze, odnosno *foreigner talka* o kojem će riječ biti kasnije. Druga teza odnosi se na činjenicu da se u *pidginu* koristi leksik jednog, a gramatika drugog jezika, odnosno da se vokabular preuzima iz kontaktnog jezika,

a gramatika iz materinskog (ibid.: 118). Treća teza kaže da je način na koji se jezik pojednostavljuje univerzalan jer svi pidgini, neovisno o geografskoj udaljenosti pokazuju iste promjene u strukturi.

7.2. Foreigner talk

S druge strane, kako Löffler (1985:195) piše, kao reakcija njemačkog stanovništva na *pidgindeutsch* nastao je *pseudo-pidgindeutsch*. Radi se o umjetno pojednostavljenom i iskrivljenom jeziku, koji Nijemci koriste kako bi migrantima olakšali sporazumijevanje (Löffler 1985:195). Drugi autori (Riehl 2005, Fishman 1970) isti pojam nazivaju *foreigner talk*, koji se definira kao „spontano pojednostavljivanje vlastitog jezika s ciljem da se prilagode (navodnim) zahtjevima u kontaktu sa stranim govornicima“ (Riehl 2005: 121). Promjene se mogu čuti u svim segmentima jezika: u prozodiji i fonetici te morfologiji i sintaksi. Tako se govori sporije, ubacuje se više pauza, a izgovor je pretjerano naglašen. Koriste se glagoli u infinitivu, često nedostaju članovi i prijedlozi, nedostaju padežni nastavci i zavisno složene rečenice. Što se leksika tiče, koristi se jednostavan, osnovni vokabular, a teži se pojmovi izražavaju opisno (ibid.).

7.3. Gastarbeiterdeutsch⁶

Löffler *pidgindeutsch* definira kao oblik njemačkog jezika koji su u svakodnevnoj komunikaciji koristili odrasli migranti. Pritom je nevažno iz koje su zemlje došli jer su obilježja jezika zajednička svim migrantima. Postojala je tendenciju da pojednostavljaju gramatiku, reduciraju vokabular, izgovor prilagođavaju izgovoru materinjeg jezika, izostavljaju članove te nastavke pri deklinaciji i konjugaciji. Zatim često upotrebljavaju rekcije iz vlastitog jezika te koriste jednostavna glagolska vremena (Löffler 1985: 142). Unatoč promjenama i pojednostavljenju jezika, ovaj sociolekt ispunjava svoju funkciju, odnosno omogućava komunikaciju.

⁶ Primjeri korišteni u poglavlju 7.3. preuzeti su iz Aksoy (2005: 12) i Riehl (2005: 123, Clyne 1968).

Međutim, Löfflerov opis *pidgindeutscha* odgovara opisu jezika prve generacije migranata, odnosno *Gastarbeiterdeutsch*⁷. *Gastarbeiterdeutsch*, poznat i kao „njemački roditelja“, je, kao što sam pojam govori, oblik njemačkog jezika svojstven stranim radnicima koji borave u Njemačkoj. Za *Gastarbeiterdeutsch* je karakteristično nekoliko pojava.

- Često se koristi samo jedna riječ kao zamjena za rečenicu: *Blume (Das ist eine Blume)*.
- Često se koriste infinitivi umjesto konjugiranih glagolskih formi: *hier alles saubermachen, vielleicht morgen nix arbeiten*.
- Osim što se glagol često izostavlja: *jetzt Pause*, često se koriste glagoli *tun, machen* i *gehen* umjesto glagola poput *rennen* ili *fahren* koji precizno opisuju radnju.
- *Nix* služi za negaciju riječi i rečenice, umjesto standardnog *nichts*, odnosno *kein*: *nix Arbeit, nix mehr zurück, ich nix mit Kopf arbeit*, a negacija se stavlja ispred glagola: *ich nix wissen*.
- Leksičke jedinice koje se govorniku čine teškim izražavaju se opisno, što se prvenstveno odnosi na pridjeve i priloge: *nix arbeit (arbeitslos), viel arbeit (fleißig), andere platz (anderswo)*.
- Karakterizira ga dekompozicija glagola: *tot machen- töten, ermorden*.
- Izostavljaju se određeni i neodređeni članovi, prijedlozi, subjekt i kopula: *mit Zug, ich gehe Hause, ich kaufe Auto, (...) gehe zu Arbeit*.
- Često se generalizira ženski član *die*: *mit die Kind kommen*.
- Također se izostavljaju oznake za kategoriju vremena, broja i lica: *der Mann laufen zu Arbeit*. (Aksoy 2005: 12, Riehl 2005: 123).

Za razliku od prve generacije, druga i treća generacija ne koriste GAD jer su zbog rođenja u Njemačkoj, obrazovanja u njemačkoj školi i ostalih faktora naučili jezik okoline te su time bolje integrirani.

⁷ Pojam *Gastarbeiterdeutsch* ću, zbog kompliciranog prijevoda, u nastavku koristiti u originalu.

7.4. *Gastarbeiterdeutsch* kao *pidgin*

Kako se u Njemačkoj tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina razvio *Gastarbeiterdeutsch* koji je imao neka obilježja *pidgina*, istraživanja koja su se bavila GAD-om dovela su do pitanja da li se zaista radi o *pidginu*. Naime i u GAD-u su primijećene promjene u strukturi jezika koje su svojstvene *pidginu*. Kao što je već spomenuto, u *Gastarbeiterdeutschu* nije bilo članova, osobnih zamjenica, prijedloga, morfoloških nastavaka (Riehl 2005: 123). Osim toga, GAD je bio sredstvo komunikacije unutar pripadnika različitih migrantskih skupina, odnosno radnika koji su međusobno koristili taj varijetet.

7.5. *Zašto Gastarbeiterdeutsch* nije *pidgin*?

Iako *Gastarbeiterdeutsch* nalikuje *pidginu*, on to nije jer ne zadovoljava sve kriterije da bi se neki varijetet smatrao *pidginom*. U slučaju GAD-a se ne radi o mješavini stranog i njemačkog vokabulara. Čak se ni u sintaksi ne radi o mješavini više jezika, već o pojednostavljenom jeziku i odstupanju od pravila uzrokovanih razlikama u njemačkom. Kad bi GAD zaista bio *pidgin* Nijemci ga ne bi smjeli razumjeti, što nije slučaj. Osim toga, uvjet za *pidgin* je i stabilnost jezika, a migranti su u jeziku ipak mogli napredovati što znači da se njihovo znanje mijenjalo. Redukcije u *Gastarbeiterdeutschu* se ne mogu u potpunosti objasniti niti pružimanjem *foreigner talka* jer se u slučaju *pidgina* promjene moraju vidjeti u oba varijeteta. No kako Nijemci koji koriste *foreigner talk* nisu preuzeli turski vokabular u svoj svakodnevni govor, ne možemo govoriti ni o utjecaju *foreigner talka*.

Gastarbeiterdeutsch i *pidgin* imaju zajednička obilježja poput pojednostavljenog jezika čije su značajke univerzalne (Riehl 2005: 128). Takve jednostavne strukture jesu jedan od kriterija *pidgina*, ali nisu jedini pa se varijetet *Gastarbeiterdeutsch* ne može poistovjetiti s *pidginom*.

8. ETNOLEKTI

Etnolekt se može definirati kao posebni jezični oblik s utjecajem određenih jezika koji se poistovjećuju s govornicima tih jezika. Tako je ovdje slučaj o standardnom njemačkom jeziku s velikim utjecajem turskih elemenata. Radi se o morfološko - sintaktički reduciranoj verziji njemačkog jezika koji nastaje pod etničkim utjecajem. Stvaraju ga i koriste pripadnici raznih etničkih manjina, ali i njemačka mladež koja je u kontaktu s migrantima. Tako etnolekt postaje jezik sporazumijevanja. Nije iznenađujuće da pripadnici drugih etničkih skupina koriste neki strani socijalni dijalekt, pogotovo u multietničkom društvu. Jedan od prvih etnolekata je bio jidiš (njemački s elementima hebrejskog i slavenskih elemenata koji su koristili srednjoeuropski Židovi), a danas su to, primjerice, jezik afroameričke populacije u Sjedinjenim Američkim Državama, a u Velikoj Britaniji se imitira kreolski engleski migranata s Kariba. No ono što iznenađuje koliki utjecaj imaju mediji koji ga prvenstveno šire, o čemu će riječ biti malo kasnije.

Razlikujemo između tri tipa etnolekta - primarnog sekundarnog i tercijarnog. U sklopu etnolekta treba spomenuti i proces „de-etnizacije“ etnolekta (Auer 2003: 262).

8.1. Primarni etnolekt

Primarni etnolekt nalazimo u getima velikih njemačkih gradova, a koriste ga prvenstveno mladići turskog podrijetla koji su odrasli u Njemačkoj (Auer 2003: 257) Treću generaciju turskih migranata, odnosno današnju mladež, možemo podijeliti u dvije skupine, ovisno o njihovoj orijentiranosti izvan ili unutar geta (Keim / Androutsopoulos: 2000⁸). Pritom pojam geto ne znači nužno ograđenu stambenu četvrt, nego migrantsku skupinu kao cjelinu. Postoji dio mladih koji želi napustiti geto, a način na koji to pokušavaju postići jest kroz obrazovanje. Neki žele biti što sličniji Nijemcima (ibid.), odnosno ne žele se isticati u njemačkom društvu ni jezikom ni socijalnim statusom. Drugi dio pak ne skriva svoje podrijetlo, ali svoj identitet grade prvenstveno kroz obrazovanje te se predstavljaju kao građani svijeta. Treći dio svoje migrantsko podrijetlo cijeni, ali također ističe svoj uspjeh u

⁸ S obzirom da se radi o internetskom članku stranice nisu obilježene.

Njemačkoj koji su postigli unatoč netolerantnoj okolini (ibid.). Bez obzira koliko oni međusobno bili različiti, svi suvereno vladaju i njemačkim i turskim jezikom, ali ih nikad ne koriste kombinirano, već odvojeno i ovisno o situaciji.

S druge strane, postoji skupina koja je u potpunosti ostala u getu. Radi se o etnički miješanim (ali spolno razdvojenim) grupama mladih koji su nositelji nove komunikacije (odnosno primarnog etnolekta). Sami sebe nazivaju „Kanaken“, dok ih Nijemci zovu „Laus“, „Moruks“, „Proll–Türken“. Najčešće pokazuju slab interes za školu, a pokušavaju se prikazati kao snažni, opasni i društveno izopćeni mladići. Osim po agresivnom ponašanju, često su uočljivi po crnim kožnim jaknama, širokim hlačama, specifičnoj frizuri i hodu. Djevojke sa sličnim stavom su često sestre opisanih mladića. Također su vizualno vrlo uočljive (uska crna odjeća, cipele s platformom, duga kovrčava kosa, napadna šminka), a i ponašanjem slične mladićima. Često su bezobrazne, agresivne i burno reaguju. Međutim, za razliku od mladića, uspješnije su u školi i mnogo su ambicioznije (Keim / Androutsopoulos 2000). Upravo su pripadnici ove druge skupine glavni „promotori“ primarnog etnolekta.

Obilježja primarnog etnolekta vide se na svim jezičnim razinama: na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini. Kao morfološka i sintaktička obilježja mogu se izdvojiti sljedeće pojave⁹:

- Mijenja se rod imenica: *son großer Plakat, gutes Gewinn, der ganse Dorf, ein Ohrfeige geben.*
- Neslaganje u nominalnim frazama: *keine richtige Gruppen, schlechten Gewissen gehabt, steht einer Deutscher.*
- Izostavljaju se određeni i neodređeni članovi: *da wird Messer gezogen, wenn ich Jacke abgenommen hab, sonst bist du toter Mann, über Schule, einen von Jugendtreff, der ist Pitbull, es gibt so Freund, falls jetzt Schlagerei oder so was is; a neke fraze su postale stabilne: Gibt Problem?, Hast du Problem?*

⁹ Svi primjeri za primarni etnolekt preuzeti iz: Auer (2003: 258).

- Izostavljaju se prijedlozi, najčešće skupa s imenicom: *wenn wir überhaupt Hochzeit gehen, ich wohn ja Karl–Preis–Platz, geh'mer Tankstelle, ich fliege Türkei* ili se koriste krivi prijedlozi: *ach das geilste wär Auto nach Türkei bringen, er war in Schorndorf bei gleiche Krankenhaus wie ich.*
- Ne koriste se anaforičke i supletivne zamjenice: *als ich kennengelernt habe* (=als ich ihn kennengelernt habe), *wenn ich Jacke abgenommen hab* (= sobald ich ihm die Jacke abgenommen habe), *du hast bestimmt falsch verstanden Mann* (= das / den / die hast du bestimmt falsch verstanden).
- Koriste se krive glagolske rekcije: *mit dem du geheiratet hast, wenn du denen nachmachst.*
- Koriste se diskurzivni markeri: *hey Alter, krass, (voll) korrekt*

Lingvisti, među njima i Auer, postavljaju pitanje da li su pogreške, odnosno karakteristike koje se primjećuju u primarnom etnolektu, posljedica lošeg poznavanja jezika, poput *Gastarbeiterdeutscha* koji je govorila prva generacija migranata? Ako se promotri struktura jezika, zaista se mogu primjetiti gotovo sva obilježja koja su prisutna i u *Gastarbeiterdeutschu*. Međutim, mladi koji koriste primarni etnolekt vrlo dobro govore njemački i poznaju jezična pravila. Dakle, oni primarni etnolekt ne koriste u svakoj situaciji, već se spretno prebacuju sa standardnog varijeteta na etnolekt i obratno, ovisno u kontekstu i okolini. Auer zaključuje da se primarni etnolekt, iako kompatibilan s GAD-om u pojednostavljenoj strukturi, koristi selektivno i ovisno o situaciji, prvenstveno radi stilizacije.

8.2. Sekundarni etnolekt

Sekundarni etnolekt, odnosno „medijski prilagođeni“ (Auer 2003: 259) je etnolekt koji najčešće koriste njemački komičari u skečevima i karikaturisti. Nastao je od primarnog etnolekta na način da ga koriste osobe kojima „ne pripada“. Također je poznat po nazivima kao *Türkensleng*, *Kanakspråk*, *Türkendeutsch*, *Kiez–Sprache*, *Türkenpidgin*, *Ghettosprache*, *Dönerdeutsch* i sl. Uobičajeno je da se spomenuti strani elementi šire kroz direktni kontakt s prijateljima, školskim kolegama i susjedima (Keim / Androutsopoulos

2000), no u Njemačkoj posljednjih godina svoju popularnost zahvaljuje medijima. Među najpoznatijim zastupnicima ovog žanra na TV su *Mundstuh* te *Erkan und Stefan*. U filmu *Knockin' on Heaven's Door* je to Moritz Bleibtreu u ulozi migranta Abdula. U književnosti je najvažniji predstavnik pisac Feridun Zaimoğlu, najpoznatiji po svom djelu „Kanak–Sprak“. Rezultat medijske eksponiranosti etnolekta jest da je dostupan osobama koje nisu u direktnoj vezi s Turcima. Jezična obilježja ovog etnolekta su različita jer se zapravo radi o autorskom djelu komičara, no svima je zajedničko umjetno stvaranje, odnosno pretjerano imitiranje i stiliziranje primarnog etnolekta. Tako Feridun Zaimoğlu u svojim djelima miješa turski i njemački jezik, a dvojica *Mundstuh* se oslanja na izgovor riječi na „tursko–njemački način“ (Keim / Androutsopoulos 2000). Njihov je cilj stvoriti stereotipne karakterizacije likova. Tako Dragan i Adler (likovi iz *Mundstuh*) ostavljaju dojam da potječu iz nižeg socijalnog sloja, njihova etnička pripadnost je nevažna (Dragan je po svemu sudeći s Balkana, a ne iz Turske). U skečevima koriste kombinaciju kolokvijalnog govora, vulgarnosti i imitacije tursko–njemačkog izgovora. Tako primjerice, *zwei* postaje *swei*, glas *r* izgovaraju dugo i titrajuće, izbacuju članove (*ich hab mir cabrio gemacht*), rade pogreške u rodu i padežu (*eine krasse mann, dem ist korrekt*) (ibid.). Njihovo je obilježje prozodijska imitacija, ne miješaju turski i njemački kao Zaimoğlu (jer nisu Turci i ne znaju jezik) (Keim / Androutsopoulos 2000). S druge strane, nalazimo obilježja kojih u primarnom etnolektu nema, kao na primjer mijenjanje zamjenice „*das*“ s „*den*“ (*den ist so schnell ich kann nur schätze*) (Auer 2003: 260). Sekundarni etnolekt je primjer crossinga (Auer 2003, Rampton 1995), kojeg Auer naziva transgresijom (Quist / Jorgensen 2009: 372).

8.3. Tercijarni etnolekt

Tercijarni etnolekt nastaje preuzimanjem sekundarnog etnolekta. To znači da njemačka mladež preuzima obilježja turskog jezika (koristeći izraze poput *krass*, *wo du wolle*, *isch schwör*), ali ne direktnim kontaktom s turskim vršnjacima nego kroz medije. Takav oblik izražavanja (crossing) nije identifikacija s turskom mladeži jer se taj etnolekt ne koristi u izravnoj komunikaciji s Turcima. Tercijarni etnolekt ponekad služi da mladi, citirajući replike iz najpoznatijih emisija koje parodiraju turski, odnosno koriste sekundarni etnolekt,

dokažu da prate najnovije medijske trendove, no unatoč tome najčešće se shvaća kao izrugujući i diskriminirajući. S obzirom da se primarni etnolekt poistovjećuje s određenim tipom mladeži (turski delikventi), većina njemačke mladeži ovaj etnolekt ipak povezuje s agresivnošću, nasiljem i kriminalnim ponašanjem (Auer 2003: 261).

Odnos primarnog, sekundarnog i tercijarnog etnolekta Jannis Androutsopoulos opisuje kao „put od ulice do ekrana i nazad“ (Auer 2003: 261, Androutsopoulos 2000). Međutim, nije nužno da primarni etnolekt uvijek utječe na sekundarni koji potom utječe na tercijarni. Primarni etnolekt može izravno utjecati na njemačku mladež iz njemačkih obitelji, pogotovo ako žive u etnički miješanim četvrtima velikih njemačkih gradova te su u bliskom kontaktu s bilingualnim vršnjacima. Dakle, njemačka mladež citira primarni etnolekt, a Dirim i Auer smatraju da se radi o primjeru prebacivanja i miješanja kodova, a ne jezičnog križanja kao kod sekundarnog etnolekta (Dirim / Auer 2003).

8.4. Etnolekt koji to više nije (de-etnizacija)

U kontekstu etnolekta treba spomenuti i takozvanu de-etnizaciju etnolekta. Radi se o širenju primarnog etnolekta u miješanim, multietničkim i višejezičnim četvrtima u velikim gradovima. Pritom se ne radi o jezičnom križanju, odnosno podrugljivom imitiranju turskog, već o deetnizaciji, odnosno pojavi koju Auer naziva *De-Ethnisierung* (Auer 2003: 263). U istraživanju u Hamburgu na kojem su radili od 1996. do 2003., Dirim i Auer došli su do zaljučaka da je taj tursko-njemački stil, u kojem se koriste isključivo elementi njemačkog i turskog jezika, neovisno o podrijetlu govornika, primjer primarnog etnolekta (Dirim 2003: 74). Tako se primjećuje sljedeće (Auer 2003: 263):

- izostavljanje članova: *wir gehen auch in Disco; wenn türkische Frau kommt*
- izostavljanje prijedloga: *will auch Urlaub nach Türkei machen; die geht so Laden rein*
- izostavljanje zamjenica: *weil ich hör die und die haben mir beigebracht (...)*

- nedostatak sročnosti: *ama, so, weil manche türkische Leuten, die können überhaupt kein deutsch*
- upotrebu krivog člana, a time i deklinacije: *aber der eine wollte doch deutsche Geld haben*

8.5. Pitanje prestiža i pozicioniranje u društvu

Mladi s jedne strane imaju potrebu razlikovati se od ostalih, prvenstveno odraslih, a s druge žele pripadati određenoj skupini vršnjaka. To je jedan od razlog zašto biraju supstandardne oblike. Socijalna identifikacija često je motivacija za odabir određenog jezičnog stila, a dokazuje se distanciranjem od standardnog jezika. Jedan od primjera je *banlieus*, mješavina francuskog i arapskog koji govore mladi u francuskim velegradovima (Neuland 2008: 158). Jedan od jezika koji služe za potvrđivanje identiteta je i tzv. *Türkendeutsch* kod mladeži koja nije turskog podrijetla. Korištenjem tog varijeteta mladi smatraju da izražavaju karakteristike poput muževnosti, neustrašivosti i hladnokrvnosti. U istraživanju - provedenom od 1996. do 2001. godine u Hamburgu i Freiburgu (Dirim 2003: 74) - Dirim i Auer pokušali su dokazati da je korištenje primarnog etnolekta u skupinama miješanih nacionalnosti posljedica želje da se što bolje uklope u društvo. Ispitanici su bili mladi između 15 i 23 godine starosti, različitog podrijetla (Nijemci, Arapi, Bošnjaci, Hrvati, Nizozemci i drugi) i različitog obrazovanja (od posebnih programa do završene gimnazije). Među ispitanicima su bile osobe koje su turski govorile pasivno, ali i one koje su turski govorile toliko tečno da ih se nije moglo razlikovati od mladih turskog podrijetla (ibid.). Zaključci su bili sljedeći: Mladi, govoreći njemački, ubacuju turske elemente, a pritom je poznavanje jezika, odnosno njegova točnost, manje važna. Ono što je važno je „žongliranje“ (ibid.: 74), odnosno ciljano ubacivanje tih elemenata radi stilizacije komunikacije. S obzirom da su se turski elementi koristili i kad nije bilo mladih turskog podrijetla, može se zaključiti da je turski dobio prestiž kojim se mladi pozicioniraju u društvu (ibid.).

Tri su načina na koji se koristi ovaj varijetet. Za takozvano amblematsko (simboličko) korištenje dovoljno je da se u razgovor ubaci samo jedna turska riječ. Stereotipno korištenje upućuje na korištenje određenih fraza poput pozdrava , a spontano–kreativni način znači da osoba spontano koristi turski. Činjenica je da se svi koriste kako bi se iskazao osjećao pripadnosti određenoj grupi mladih (ibid.: 83). Sljedeći primjeri preuzeti su iz Dirim / Auer 2003 koji su prikupljeni tijekom njihovog istraživanja 1996. - 2000. u Hamburgu.

- **Amblematska upotreba** (Nijemac Thomas, 20 godina, govori o zgradi u kojoj živi, u jednoj većinski turskoj četvrti):

Man Kann sagen wir sind wie eine große Familie. Wo elf, wo wir wohnen in dem Haus, hepsini Türkler [alles sind Türken]. Einer kennt jeder, jeder kennt jeden, wenn irgendeiner ein Problem hat, yardım et, yapıyor [hilft], oder so. Ich weiß nicht, so, es ist wie eine Familie. Hat irgendeiner ein Problem oder ist irgendeiner im Krankenhaus hepsi geliyor, yardım ed yapıyor filan fısr, valla ben bilmiyom, nasıl söyliyim [kommen alle, helfen und so weiter,also ich weiß nicht, was ich sagen soll], aber bei Deutschen ist das nicht so, weißt du, wenn man so in ein Haus wohnt, bei deutschen Leuten, die denken gar nicht an den anderen. Die sagen eh das ist diese Familie, die interessiert mich nicht. Die lästern hintereinander, aber in diesen Haus, da lästert keiner, da ist so, jeder hilft jeden, wenn irgendeiner so hier versuchen tut, Scheiße über einen anderen zu labern, dann sagt er, ey, Junge, bleib mal locker, über die Familie kannst du nicht nix sagen oder so. Valla daha iyi ya [Also es ist doch besser bei uns].

- **Stereotipna upotreba** (Razgovor triju prijateljica: Njemice Maike (19), libijske Njemice Tanje (17) i Afganistanke Aische (20)):

M: *Tür klingelt Tanja*

T: *Warte mal, das ist Aischa*

M: *ja schon so früh? Korrekt*

T: *ha Aischa meraba kızım (Hallo mein Mädchen!)*

A: *n'aber kız (Was gibt's Neues, Mädchen?)*

T: *iyi misin (Geht's dir gut?)*

A: *hi iyiyim* (Hm, mir geht's gut.)

• **Spontano- kreativna upotreba** (Razgovor prijatelja, Nijemca Thomasa (17) i Turčina Ferhana (17)):

T: *bu mesut çok dinledim ya* (das mesut habe ich oft gehört)

F: *was denn? kız arkadaşı yok de me şu mesut'un. var mı kız arkadaşı?* (Dieser Mesut hat doch keine Freundin, oder? Hat er eine Freundin?)

T: *he?* (Was?)

F: *kızı var mı şimdi bunun?* (Hat er nun ein Mädchen?)

T: ((gibt wohl ein bejahendes nonverbales Signal))

F: *kim?* (Wer ist das?)

T: *aysun ya* (Ach Aysun)

F: *immer noch?*

T: *ha.* (Ja.)

Postavlja se pitanje da li takve inovacije mogu biti uzrok jezičnim promjenama u njemačkom jeziku. Prema Aueru, naime, postoji uzročno-povratna veza između „novog izražavanja“ i ponašanja u komunikaciji s jezikom medija. Analizirajući informante i podatke iz istraživanja Dirim i Auer su došli do zaključka da etnolekte ne koriste više samo mladići, već i djevojke, odnosno da se ne radi više o genderlectu te da su njegovi govornici ambiciozni i uspješni učenici. Zbog toga smatra da unutar ove četvrte skupine, gdje je etnolekt postao dio njihovog identiteta, postoji potencijal da se postane i sastavni dio govornog jezika mladeži i jedan od njemačkih sociolekata.

Zaključak

Više od četrdeset godina nakon dolaska turskih radnika u Njemačku možemo istraživati njihov utjecaj na svakodnevni život. U međuvremenu sve je više područja koja su zanimljiva stručnjacima: u samom početku se istraživao sociološki utjecaj, zatim ekonomski te politički, a unazad 15 godina pozornost se sve više usmjerava na lingvistička područja.

U radu *Njemačko- turski jezični dodiri u Njemačkoj: jezičnobiografska i jezičnosistematska analiza* primarni je cilj bio istražiti utjecaj turskog jezika na suvremeni njemački jezik. Rad je otvoren temom dolaska Turaka u Njemačku, pri čemu sam se kratko osvrnula na kontekst i problematiku vezanu za njihov život u Njemačkoj. Vezano uz to pokušala sam objasniti povezanost identiteta i višejezičnosti, a kao primjer sam navela jezične biografije, odnosno narativne identitete dviju mladih njemačkih Turkinja. Kako bih objasnila utjecaj turskog jezika na njemački u radu se nalazi i kratka usporedba tih dvaju jezika, nakon čega slijedi obrazloženje pojmova *pidgin*, *foreigner talk* i *gastarbeiterdeutsch* s ciljem da ih se jasno razlikuje od pojma etnolekt.

Po dolasku u Njemačku, turski su se radnici suočavali s mnogim problemima, od financijskih do problema u komunikaciji. Unatoč tome, mnogi su ostali živjeti u Njemačkoj, dapače, doveli su i svoje obitelji, a mnogi od njihovih potomaka danas se smatraju Nijemcima. Postoje razlike između prve generacije i mlađih generacija migranata. One se ne očituju samo u načinu života, razmišljanjima i pogledu na život, već i u jeziku koji koriste. Dok je starije osobe još uvijek mnogo bolje govore turski jezik od njemačkog jer jezik zbog raznih okolnosti nikad nisu uspjeli usavršiti, mlađe generacije mnogo bolje govore njemački jezik, a više problema imaju s turskim. Iako su razlike između njemačkog i turskog jezika velike, a kao najvažnije mogu se izdvojiti princip aglutinacije i vokalna harmonija, povremeno ipak dolazi do interferencije dvaju jezika. Osobe, pogotovo starije, kojima je turski materinski jezik, vrlo često koriste jednu riječ za cijelu rečenicu, kao i infinitive te isključivo muški rod. Osim toga, često dolazi do izostavljanja članova, prijedloga, deklinativnih nastavaka i subjekta. Kod starijih generacija možemo govoriti o

gastarbeiterdeutschu, međutim, kod mladih se, koji vrlo dobro vladaju njemačkim jezikom radi o nečem drugom. Riječ je o etnolektima, standardnom jeziku s jakim turskim utjecajima koji ne koriste isključivo potomci stranih radnika, već i mladi Nijemci. Dapače, taj se oblik jezika ustalio u mnogim medijima, doduše više kao podrugljiv izraz. Međutim, u međuvremenu je postao i sredstvo sklapanja društvenih veza među mladima koji korištenjem određenog etnolekta dokazuju svoju pripadnost i odanost određenoj skupini.

Nadam se da sam svojim radom i primjerima uspjela pokazati koliki je turski utjecaj na njemački jezik, a time i na njemačko društvo.

Popis literature:

Primarna:

Aksoy, Nuran: *Sprachkontrastive Darstellung Deutsch- Türkisch*. Nordestedt: Grin Verlag, 2004.

Auer, Peter: „*Türkenslang*“. *Ein jugendsprachliches Ethnolekt des Deutschen und seine Transformation*. u: Häckl Buhofer (ur.): *Sprachewerb und Lebensalter*. Tübingen: Francke, 2003, str. 255-264.

Auburger, Leopold / Radecki, Adolf: *Berufsvorbereitung, Berufsausbildung und Deutsch als Ko- Sprache für Jugendliche aus der Türkei in einem Bergwerksbetrieb. Bericht und Vorschläge*. u: Hoberg, Rudolf (ur.): *Sprachprobleme ausländischer Jugendlicher. Aufgaben der beruflichen Bildung*. Frankfurt am Main: Scriptor, 1983., str.173-201.

Bartsch, Renate et al. (ur.): *Sprache und Kommunikation ausländischer Arbeiter. Analysen, Berichte, Materialien*. Kronberg / Ts.: Scriptor, 1975.

Boos–Nünning, Ursula: *Berüfliche Orientierung und Berufswahlprozesse türkischer Jugendlicher. Darstellung und Analyse von zwei Fallbeispielen*. u: Hoberg, Rudolf (ur.): *Sprachprobleme ausländischer Jugendlicher. Aufgaben der beruflichen Bildung*. Frankfurt am Main: Scriptor, 1983., str. 147-174.

Cindark, Ibrahim / Aslan, Sema: *Deutschlandtürkisch?* (2004) (<http://www.ids-mannheim.de/prag/soziostilistik/Deutschlandtuerkisch.pdf>; pogledano 5.12.2012.)

Dirim, Inci: *Gestaltung sozialer Beziehungen durch multilinguale Sprachpraxis*. u: De Florio-Hansen, Inez/ Hu, Adelheid (ur.): *Plurilingualität und Identität. Zur Selbst- und Fremdwahrnehmung mehrsprachiger Menschen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2003, str. 73-84.

Dirim, Inci / Auer, Peter: *Türkisch sprechen nicht nur die Türken. Über Unschärfebeziehung zwischen Sprache und Ethnie in Deutschland*. Berlin: De Gruyter, 2004.

Dirim, Inci: *Stolpersteine der deutschen Sprache und das Türkische*. Teacher Education for the Support of Second Language Acquisition, 2005 (http://ganztag-blk.de/ganztagsbox/cms/upload/sprachfrderung/BS_4/BS_4_d/Die_Stolpersteine_der_dt._Sprache_und_das_Trkische_Inci_Dir.pdf)

Ferguson, Charles A.: *Simplified Registers, Broken Language and Gastarbeiterdeutsch*. u: Molony, Carol / Zobl, Helmut / Stötting, Wilfried (ur.): *Deutsch im Kontakt mit anderen Sprachen*. Kronberg/Ts.: Scriptor, 1977., str. 25-40.

Franceschini, Rita: *Sprachbiographien: Erzählungen über Mehrsprachigkeit und deren Erkenntnisinteresse für die Spracherwerbsforschung und die Neurobiologie der mehrsprachigkeit*. Vereinigung für angewandte Linguistik in der Schweiz br. 76, 2002, str. 19- 33.

Haug, Sonja: *Sprachliche Integration von Migranten in Deutschland*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2008.

Čaušević, Ekrem: *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996.

Johanson, Lars / Rehbein, Jochen (ur.): *Türkisch und Deutsch im Vergleich*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1999.

Keim, Inken: *Sozial- und Bildungsprobleme der Gastarbeiter in der Bundesrepublik*. u: Engel, Ulrich/ Vogel, Irmgard (ur.): *Deutsch in der Begegnung mit anderen Sprachen*. Mannheim: Gunter Narr, 1974., str. 139- 202.

Keim, Inken / Androutsopoulos, Jannis: *Hey Lan, isch geb dir konkret Handy. Deutsch-türkische Mischsprache und Deutsch mit ausländischem Akzent: Wie Sprechweisen der*

Straße durch die Medien populär werden. u: Frankfurter Allgemeine Zeitung 21, 26.1.2000.

(http://jannisandroutsopoulos.files.wordpress.com/2010/01/migration_androutsopouloskeim_2000.pdf; pogledano 12.3.2012.)

Keim, Inken (2009): *Mehrsprachigkeit und soziokulturelle Identität: Migrantenjugendliche in Mannheim.* (<http://www.okay-line.at/file/656/vortraginkenkeim.pdf>; pogledano 12.3.2012.)

Krumm, Hans-Jürgen: *Mehrsprachigkeit in Sprachenportraits und Sprachenbiographien von Migrantinnen und Migranten.* AkDaf Rundbrief 61/ 2010, str. 16- 24.

Löffler, Heinrich: *Germanistische Soziolinguistik.* Berlin: Erich Schmidt, 1985.

Meisel, Jürgen M.: *The Language of Foreign Workers in Germany.* u: Molony, Carol/ Zobl, Helmut/ Stöting, Wilfried (ur.): *Deutsch im Kontakt mit anderen Sprachen.* Kronberg/Ts.: Scriptor, 1977., str. 184- 213..

Myers-Scotton, Carol: *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes.* New York: Oxford University Press, 2002.

Neuland, Eva: *Jugendsprache.* Tübingen: Narr Francke, 2008.

Oksaar, Els: *Das heutige Deutsch- ein Spiegel sozialer Wandlungen.* u: Moser, Hugo et al. (ur.): *Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur soziolinguistischen Beschreibung der deutschen Gegenwartssprache.* Düsseldorf: Schwann, 1971., str. 279-295.

Piškorec, Velimir / Zelić, Marina: *Jezičnobiografski aspekti usvajanja njemačkog u izbjeglištvu.* u: Strani jezici 35 (2006), 3; str. 277- 290.

Piškorec, Velimir: *Narativni identitet u jezičnobiografskim intervjuima.* u: Granić, Jagoda (ur.): *Jezik i identiteti.* Zagreb- Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2007., str. 457- 467.

Quist, Pia / Jørgensen, Normann J.: *Crossing- negotiating social boundaries*. u: Auer, Peter/ Li Wei (ur.): *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*. Berlin: De Gruyter, 2009., str. 371- 391.

Reich, Hans: *Zum Verständnis berufsorientierender Texte durch türkische Jugendliche*. u: Hoberg, Rudolf (ur.): *Sprachprobleme ausländischer Jugendlicher. Aufgaben der beruflichen Bildung*. Frankfurt am Main: Scriptor, 1983., str. 215- 241.

Reichling, Joachim / Von Vieregge, Henning: *Chancen und Grenzen der Integration türkischer Seiteneinsteiger*. u: Hoberg, Rudolf (ur.): *Sprachprobleme ausländischer Jugendlicher. Aufgaben der beruflichen Bildung*. Frankfurt am Main: Scriptor, 1983., str. 201-215.

Riehl, Claudia Maria: *Sprachkontaktforschung: eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr, 2005.

Schwenk, Helga: Sprachvergleich Türkisch–Deutsch für den pädagogischen Kontext (2009)

http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=4&sqi=2&ved=0CD4QFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.helgaschwenk.net%2Fmediapool%2F87%2F874117%2Fdata%2FSprachvergleich_Tuerkisch-Deutsch_paed._Kontext.doc&ei=_vZ6T8z1OYHJsgbX0cnrAQ&usg=AFQjCNFeQJd9opsrenVIhLaskoeIH0aJ4A; pogledano 14.4.2012.)

Stöltzing, Wilfried: *Die Sprachpolitik an deutschen Schulen für ausländische Kinder*. u: Molony, Carol / Zobl, Helmut / Stöltzing, Wilfried (ur.): *Deutsch im Kontakt mit anderen Sprachen*. Kronberg/Ts.: Scriptor, 1977., str. 213- 237.

Şen, Faruk: *Türkische Minderheit in Deutschland*. u: Informationen zur politischen Bildung br. 277, Bundeszentrale für politische Bildung, 2002., str. 53-62.

Weier, Ulrike: *Sprache und Identität türkischer Migranten in Deutschland*. Nordstedt: Grin Verlag, 2006.

Sekundarna:

Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber, 2007.

Hansen–Kokoruš, Renate et al.: *Deutsch- Kroatishes Universalwörterbuch*. Zagreb: Nakladni zavod Globus: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2005.

Klaić, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1988.

Medić, Ivo: *Kleine deutsche Grammatik*. Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Težak, Stjepko / Babić, Stjepan: *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1973.

Internetski izvori:

Das grammatische Informationssystem des Instituts für deutsche Sprache (ids)
(<http://hypermedia.ids-mannheim.de/index.html>; pogledano 1.4. 2012.)